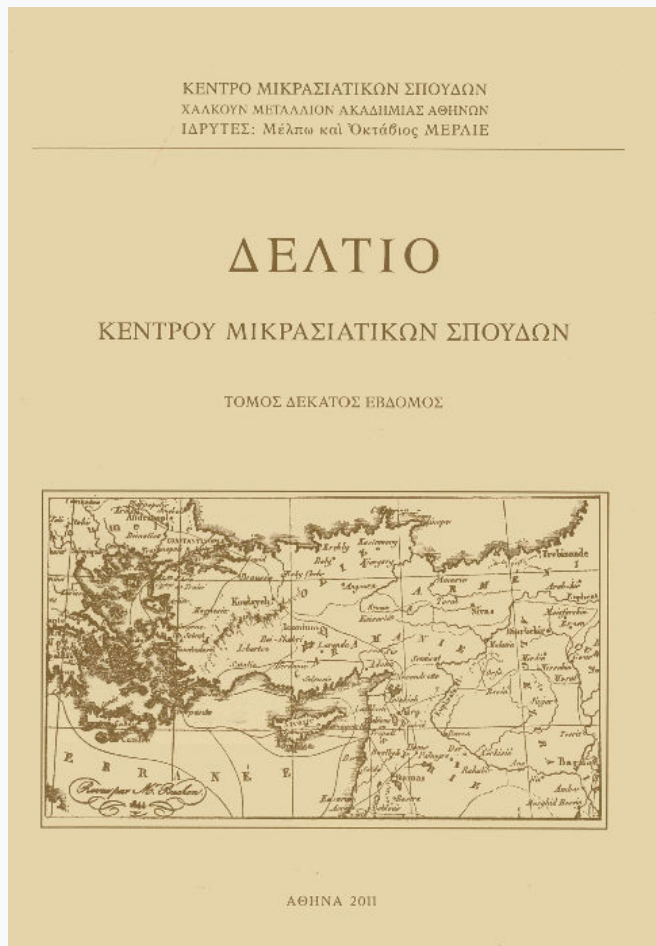

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 17 (2011)

Η ταυτότητα της Οφιτικής Ποντιακής: Μια γλωσσολογική μελέτη των πηγών και των ομιλητών της

Ανθή Ρεβυθιάδου, Βασίλειος Σπυρόπουλος, Κωνσταντίνος Κακαρίκος

doi: [10.12681/deltiokms.25](https://doi.org/10.12681/deltiokms.25)

Copyright © 2015, Ανθή Ρεβυθιάδου, Βασίλειος Σπυρόπουλος, Κωνσταντίνος Κακαρίκος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ρεβυθιάδου Α., Σπυρόπουλος Β., & Κακαρίκος Κ. (2011). Η ταυτότητα της Οφιτικής Ποντιακής: Μια γλωσσολογική μελέτη των πηγών και των ομιλητών της. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 17, 217–276. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.25>

Ανθή Ρεβυδιάδου, Βασίλειος Σπυρόπουλος,
Κωνσταντίνος Κακαρίκος

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΦΙΤΙΚΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ:
ΜΙΑ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΜΙΛΗΤΩΝ ΤΗΣ

Η παρούσα έργασία παρουσιάζει τή γλωσσική ταυτότητα τής όφίτικης ποντιακής όπως ατή προέκυψε από έκτενή έρευνα σέ πρωτογενές άρχειακό ύλικό και γραπτές πηγές. Τά άποτελέσματα τής έρευνας τών γραπτών πηγών έρχονται νά συμπληρώσουν τά γλωσσικά δεδομένα προφορικού λόγου πού συλλέχθηκαν από τό 2003 έως τό 2009, από τήν έρευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου Αιγαίου με έπικεφαλής τήν έπίκουρη καθηγήτρια στον τομέα Γλωσσολογίας του τμήματος Φιλολογίας του Άριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ανθή Ρεβυδιάδου και τον λέκτορα στον τομέα Γλωσσολογίας του τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Βασίλειο Σπυρόπουλο, στη Νέα Τραπεζούντα Πιερίας, ένα όφίτικο χωριό τής κεντρικής Μακεδονίας. Βασικός σκοπός τής σύνθετης ατής έρευνητικής δραστηριότητας είναι νά παρουσιαστεί μιá έπαρκής και όσο τό δυνατό πιό ολοκληρωμένη τυπολογική περιγραφή τής διαλέκτου με βάση τις δημοσιευμένες και άδημοσίευτες πηγές της, οι όποιες φυλάσσονται σέ βιβλιοθήκες και άρχεια πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και ίνστιτούτων τής Έλλάδας και του έξωτερικού. Έπιπλέον, ή έρευνα έχει στόχο νά εξετάσει τό βαθμό στον όποιο κάποιες από τις δομές τής διαλέκτου εξακολουθούν νά επιβιώνουν και στη σημερινή της μορφή, όπως ατή καταγράφηκε κατά τη διάρκεια τριών έρευνών πεδίου. Απώτερος στόχος είναι νά δοθεϊ ή δυνατότητα στο εύρύ κοινό πού ενδιαφέρεται για θέματα γλωσσικής έπαφής, διαλεκτολογίας, αλλά και ιστορίας τής έλληνικής γλώσσας νά γνωρίσει μιá διαλεκτική ποικιλία τής ποντιακής όπως ατή αναδύεται μέσα από άρχειακό ύλικό, κείμενα, άφηγήσεις, ήχητικά άρχεια και γραμματικές περιγραφές.

◀ Η περιοχή του Όφι. Απόσπασμα από τοπογραφικό χάρτη τών περιοχών τής Μαύρης Θάλασσας του von F. Handtke (1877). Άρχειο Ίωάννη Μεγαλόπουλου.

Ἡ ποντιακή διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς: ἀπὸ τῆς τοπικῆς ποικιλίης στὴν κοινὴ ποντιακὴ

Ἡ ποντιακὴ ἀνήκει στὴν ἀνατολικὴ διαλεκτικὴ ζώνη τῆς ἑλληνικῆς, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ἐπίσης τὴν ἑλληνο-κρμαϊκὴ, τὴν καππαδοκικὴ, τὴν φαρασιώτικη, καθὼς καὶ τῆς διαλέκτους τῆς Σίλλης καὶ τῆς Λυκαονίας. Ἡ ποντιακὴ μοιράζεται ἀρκετὰ τυπολογικὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τῆς παραπάνω διαλέκτους, ἀλλὰ παρουσιάζει καὶ σημαντικὲς διαφορῆς, κυρίως λόγω τοῦ μικρότερου βαθμοῦ τῆς γλωσσικῆς ἐπαφῆς τῆς μὲ τῆς ἄλλες τοπικῆς γλώσσες τῆς περιοχῆς καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὴν τουρκικὴ.¹ Ἐἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ποντιακὴ ποὺ μιλιόταν στὴν ἀρχικὴ τῆς κοιτίδα παρουσίαζε ἔντονη διαλεκτικὴ διαφοροποίηση. Πὰ παράδειγμα, ὁ Μανόλης Τριανταφυλλίδης² διακρίνει τρεῖς διαλεκτικῆς ὑποομάδες: τὴ δυτικὴ ἢ νιώτικη, τὴν ἀνατολικὴ ἢ τραπεζουντικὴ καὶ τὴ νοτιοανατολικὴ ἢ χαλδιώτικη. Ἀντίθετα, ὁ Ἄνθιμος Παπαδόπουλος³ διαχωρίζει τὴν ποντιακὴ σὲ δύο ὑποομάδες μὲ γνώμονα τὴ διατήρηση ἢ μὴ τοῦ τελικοῦ -ν.⁴

Μιά σειρά ἀπὸ σημαντικῆς ἱστορικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀλλαγῆς, ὅπως τὸ μεγάλο μεταναστευτικὸ ρεῦμα πρὸς τὴ ρωσικὴ αὐτοκρατορία καὶ ἡ συνακόλουθη ἴδρυση πολυάριθμων ποντιακῶν κοινοτήτων στὸν ὀρειο καὶ νότιο Καύκασο κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ποὺ

1. Richard M. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor: A Study of the Dialects of Sily, Cappadocia and Pharasa with Grammar, Texts, Translations and Glossary*, Cambridge, Cambridge University Press, 1916· τοῦ ἴδιου, «Notes on the study of the Modern Greek of Pontos», *Byzantion* 6 (1931), σ. 389-400· τοῦ ἴδιου, «The Pontic dialect of Modern Greek in Asia Minor and Russia», *Transactions of the Philological Society* 36 (1937), σ. 15-52· Βασίλης Ἀναστασιάδης, «Ἡ σύνταξη στὸ φαρασιώτικο ἰδίωμα τῆς Καππαδοκίας», ἀδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, 1976· τοῦ ἴδιου, «Μερικὲς ὁμοιότητες τῆς ποντιακῆς διαλέκτου μὲ νεοελληνικὰ μικρασιατικὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα», *Ἀρχεῖον Πόντου* 46 (1995), σ. 73-124· Georges Drettas, *Aspects Pontiques*, Publié avec le concours du Centre National du Livre, Association de recherches pluridisciplinaires, 1997.

2. Μανόλης Τριανταφυλλίδης, *Ἄπαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Τρίτος τόμος: Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ, Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή*, Θεσσαλονίκη, Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν (Ἰδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 1981 [1938].

3. Ἄνθιμος Α. Παπαδόπουλος, «Χαρακτηριστικὰ τῆς ποντικῆς διαλέκτου», *Ἀρχεῖον Πόντου* 18 (1953), σ. 83-93.

4. Γὰ περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. ἐπίσης: Δημήτριος Τομπαϊδης, *Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος*, Ἀθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 17 περιοδικοῦ Ἀρχεῖον Πόντου], 1988.

ορίστηκε βάσει της συνθήκης της Λωζάνης τὸ 1923 εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴ συρρίκνωση τῶν ποντιόφωνων περιοχῶν.⁵ Σήμερα ἡ ποντιακὴ μιλιέται σὲ περιοχὲς ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ Πόντιοι πρόσφυγες, δηλαδὴ κυρίως στὴ βόρεια Ἑλλάδα καὶ σὲ ὀρισμένα μεγάλα ἀστικά κέντρα, ὅπως ἡ Ἀθήνα, ἡ Πάτρα, ἡ Θεσσαλονίκη κ.ἄ.⁶ Ἐκτὸς ἐλληνικῶν συνόρων, ἡ ποντιακὴ μιλιέται σὲ γλωσσικούς θύλακες δυτικὰ τῆς Τραπεζούντας, ὅπως ἡ περιοχὴ τῆς Τόνγιας καὶ ἡ ἐπαρχία Τσαϊκάρá,⁷ στὸν Καύκασο (Γεωργία, Ἀρμενία, Σταυρούπολη, Κρασνοντάρ)⁸ καὶ τὴ Νότια Οὐκρανία, στὶς ἀκτὲς τῆς Ἀζοφικῆς (περιοχὲς Κρασνοντάρ, Ζντάνοφ, Μαριούπολης, Βολνοβάσκιου).⁹

Ὅπως εἶναι φυσικό, οἱ δραματικὲς ἀλλαγὲς στὴ γεωγραφικὴ κατανομὴ τῆς ποντιακῆς ἐπῆρεασαν καθοριστικὰ τὴ μετέπειτα ἐξέλιξη τῆς διαλέκτου. Οἱ ὀμιλητὲς τῆς πρώτης γενιᾶς Ποντίων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα χρησιμοποιοῦσαν τὴν ντοπιολαλιὰ τοῦ τόπου καταγωγῆς τους.¹⁰ Ὅστόσο, σταδιακὰ οἱ ἰδιαίτερες ποικιλίες ὑποχώρησαν –κυρίως κάτω ἀπὸ τὴν πί-

5. Drettas, *Aspects...*

6. Σωφρόνης Χατζησαββίδης, «Τὰ ποντιακὰ στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο», *Ἀρχεῖον Πόντου* 46 (1995), σ. 47-72.

7. Peter A. Mackridge, «Greek-speaking Moslems of north-east Turkey: Prolegomena to a study of the Ophitic sub-dialect of Pontic», *Byzantine and Modern Greek Studies* 11 (1987), σ. 115-137· τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken in the region of Pontus», σὲ *Dialect Enclaves of the Greek Language*, Athens, Centre for the Greek Language, 1999, σ. 101-105· Ömer Asan, *Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Πόντου*, μτφρ. Ἀγγέλα Φωτοπούλου, γενικὴ ἐπιμέλεια καὶ μετάφραση λεξικοῦ καὶ σημειώσεων γραμματικῆς Σοφία Ἰωαννίδου καὶ Χρυσούλα Παπαδοπούλου, Θεσσαλονίκη, Αφοὶ Κυριακίδη, 1998· Georges Drettas, «Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος καὶ ἡ χρησιμότητά της στὴν παιδαγωγικὴ τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς», σὲ Ἀναστάσιος Φοῖβος Χριστίδης (ἐπιμ.), *Ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα καὶ οἱ διάλεκτοί της*, Ἀθήνα, ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ἑλληνικῆς Γλώσσας, 2000, σ. 35-42.

8. Αἰκατερίνη Πάππου-Ζουραβλιόβα, «Οἱ Ἑλληνες τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης καὶ οἱ διάλεκτοί τους», σὲ *Ἑλληνικὴ Γλωσσολογία '99*, Πρακτικὰ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας, Λευκωσία, Σεπτέμβριος 1999, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2001, σ. 495-502.

9. Αἰκατερίνη Πάππου-Ζουραβλιόβα, «Ἡ ταυρορουμαϊκὴ διάλεκτος τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀζοφικῆς στὴ νοτιοανατολικὴ Οὐκρανία (περιοχὴ Μαριούπολης)», *Ἀρχεῖον Πόντου* 46 (1995), σ. 162-274· Χαράλαμπος Συμεωνίδης / Δημήτριος Τομπαΐδης, *Ἡ σημερινὴ ἐλληνικὴ διάλεκτος τῆς Οὐκρανίας (Περιοχὴ Μαριούπολης)*, Ἀθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 20 περιοδικoῦ *Ἀρχεῖον Πόντου*], 1999.

10. Σωφρόνης Χατζησαββίδης, «Φωνολογικὴ ἀνάλυση τῆς ποντιακῆς διαλέκτου (Ἰδίωμα Ματσούκας)», ἀδημ. διδ. διατρ., Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1985· τοῦ ἴδιου, «Τὰ ποντιακὰ...».

εση τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς γλωσσικῆς ἑτερότητας τοῦ νέου γεωγραφικοῦ περιβάλλοντος τῆς διαλέκτου— καὶ δημιουργήθηκε μιὰ ὁμογενοποιημένη μορφή ποντιακῆς, γνωστὴ ὡς κοινὴ ποντιακὴ.¹¹ Ἡ κοινὴ ποντιακὴ ἀποτελεῖ ἀμάλαμα τῶν ιδιαίτερων γλωσσικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ἐπιμέρους ποικιλιῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες προέρχεται, ἀλλὰ μὲ ἐμφανὴ τὴν ἐπίδραση, σὲ γραμματικὸ ἐπίπεδο, τῆς γλώσσας περιβάλλοντος, δηλαδὴ τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς. Σήμερα, οἱ λίγοι ἑναπομείναντες αὐθεντικοὶ ὁμιλητὲς τῆς ποντιακῆς παρουσιάζουν μιὰ μορφή διγλωσσίας, καθὼς χρησιμοποιοῦν παράλληλα δύο γλωσσικοὺς κώδικες, τὴν κοινὴν νέα ἑλληνικὴ καὶ τὴν κοινὴ ποντιακὴ. Ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς παράλληλους κώδικες, ἡ κοινὴ νέα ἑλληνικὴ ἀποτελεῖ τὸ κυρίαρχο μέσο γλωσσικῆς ἐπικοινωνίας, ἐνῶ ἡ κοινὴ ποντιακὴ χρησιμοποιεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ στενοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ φιλικοῦ περιβάλλοντος.¹² Γιὰ παράδειγμα, ἡ Μαρία-Ἄννα Τηλιοπούλου,¹³ μὲ βάση τὰ στοιχεῖα τῆς ἔρευνάς της στὸ ποντιόφωνο χωριὸ τῆς Νέας Τραπεζούντας Πιερίας, παρατηρεῖ ὅτι ἡ συγκεκριμένη μορφή διγλωσσίας ἔχει μεταβατικὸ χαρακτήρα καὶ ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο στάδιο πρὶν ἀπὸ τὴν ὀριστικὴ ἐπικράτηση τῆς κυρίαρχης γλώσσας, δηλαδὴ τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς, γεγονός που ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι οἱ νεότερες γενιὲς ὁμιλητῶν χρησιμοποιοῦν τὴ διάλεκτο σὲ περιορισμένα καταστασιακὰ περιβάλλοντα (π.χ. σὲ τραγούδια, στὴν ἐπικοινωνία μὲ ποντιόφωνους πρώτης ἢ δευτέρας γενιᾶς που δὲν ἔχουν ἐπαρκὴ γνώση τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς κ.λπ.) ἢ ἔχουν ἀπλῶς παθητικὴ γνώση τῆς διαλέκτου. Μὲ βάση τὰ παραπάνω, συμπεραίνουμε ὅτι ἡ ποντιακὴ παρουσιάζει ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα που ἐπιτρέπουν τὸ χαρακτηρισμὸ της ὡς ἐπαπειλούμενης γλωσσικῆς ποικιλίας τῆς ἑλληνικῆς, χαρακτηρισμὸς που φυσικὰ ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς ἐλάχιστες ἑναπομείνουσες ποικιλίες της, ὅπως εἶναι ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ.

11. Βλ. ἐνδεικτικά, Χατζησαββίδης, «Τὰ ποντιακά...»· Δημήτριος Τομπαΐδης, «Η τύχη τῶν μικρασιατικῶν ἰδιωμάτων στὸν ἑλληνικὸ χῶρο», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 9 (1992), σ. 241-250· τοῦ ἴδιου, «Ἡ ποντιακὴ διάλεκτος», *Μελετήματα ποντιακῆς διαλέκτου*, Θεσσαλονίκη, ἐκδόσεις Κώδικας, 1996, σ. 222-233· Drettas, *Aspects...*· Μαρία-Ἄννα Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικὲς ὡς ἀποτέλεσμα γλωσσικῆς ἐπαφῆς: ἡ περίπτωση τῆς Ὀφίτικης», ἀδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Αἰγαίου, 2008.

12. Χατζησαββίδης, «Τὰ ποντιακά...»· Drettas, *Aspects...*· Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικὲς...».

13. Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικὲς...».

Ἡ ταυτότητα τῆς οφίτικης ποντιακῆς

Ἡ οφίτικη ποντιακὴ εἶναι μιὰ ποικιλία τῆς ποντιακῆς, ἡ ὁποία μιλήθηκε ἀρχικὰ στὴν περιοχή τοῦ Ὀφι καὶ στὴ συνέχεια, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, σὲ μικροὺς δύλακες τῆς βόρειας Ἑλλάδας. Ἡ ἐπαρχία τοῦ Ὀφι βρισκόταν ἀνατολικά τῆς Τραπεζούντας, ἀνάμεσα στὶς ἐπαρχίες τῶν Σουρμένων καὶ τῆς Ριζούντας. Ὁ ποταμὸς Ὀφισ ἀποτελοῦσε τὸ φυσικὸ σύνορο ποὺ διαχώριζε τὰ χωριά τῶν ἐξισλαμισμένων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν¹⁴ ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ ἑλληνικὰ χωριά Χάλτ', Ζουρέλ', Κουρίτσ', Κρηνίτα, Κοφκία, Γίγα, Ζησινὸ καὶ Λέκκα. Παρὰ τὴ θρησκευτικὴ διαφοροτικότητα, ἡ γλῶσσα ἐπικοινωνίας ὄλων τῶν Ὀφιτῶν ἢ Ὀφληδῶν, ὅπως τοὺς ἀποκαλοῦσαν οἱ Τοῦρκοι, ἦταν ἡ οφίτικη ποντιακὴ.¹⁵

14. Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσα ἄποψη ὁ ἐξισλαμισμὸς τῶν Ὀφιτῶν πραγματοποιήθηκε κατὰ τὴ βασιλεία τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ Δ' (1648-1687), ὅταν πολλοὶ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀφι, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν Τερεμπέδων, ἄλλαξαν θρήσκευμα μαζί μὲ τὸν ἐπίσκοπό τους Ἀλέξανδρο, ὁ ὁποῖος μετονομάστηκε σὲ Ἰσκεντέρ (Σάββας Ἰωαννίδης, *Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς γύρω περιοχῆς καὶ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκεῖ ἑλληνικὴ γλῶσσα*, μεταφορὰ στὴ δημοτικὴ: Ἀριστείδης Κεσόπουλος, Θεσσαλονίκη, Ἄφοι Κυριακίδη, 1988 [τίτλος πρωτοτύπου: Σάββας Ἰωαννίδης, *Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ Τραπεζούντος καὶ τῆς περὶ ταύτην Χώρας ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Κωνσταντινούπολη 1870]: Γεώργιος Ἀνδρεάδης, *Στὴν χώρα τοῦ Ὀφews ποταμοῦ*, Σίνδος, Pinter Line, 1996). Γιὰ περισσότερες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸν ἐξισλαμισμὸ τῶν Ὀφιτῶν, βλ. Anthony Bryer / David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, τόμ. 1, Washington, Dumbarton Oaks Library and Collection, 1985· καὶ Margarita Routsouridou, «The Of valley and the coming of Islam. The case of the Greek-speaking Muslims», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 12 (1997-1998), σ. 47-70.

15. Ἡλίας Ι. Χατζηιωαννίδης, *Ἱστορικὰ καὶ Λαογραφικὰ τῆς ἐπαρχίας Ὀφews Πόντου*, Θεσσαλονίκη 1978· Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικὲς...». Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἦταν στὴν πλειονότητά τους μουσουλμάνοι καὶ μόνο λίγα χωριά ἦταν ἀμιγῶς ἑλληνικὰ (Ἀνδρεάδης, *Στὴν χώρα τοῦ Ὀφews...*, σ. 18). Ὁ Ἀνδρεάδης (στὸ ἴδιον) ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρῦσανθο, ὁ πληθυσμὸς τῆς περιφέρειας τοῦ Ὀφι διέδετε στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα τὴν ἀκόλουθη σύνθεση: Λέκα: 20 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Ζησινός: 30 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Γίγα: 50 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Κοφκία: 25 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Κρηνίτα: 60 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Κουρίτσ': 40 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Ζουρέλ': 30 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο, Χάλτ': 20 οἰκογένειες, 1 ἐκκλησία καὶ 1 σχολεῖο (βλ. ἐπίσης Περικλῆς Τριναφυλλίδης, *Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλληνικὴ φυλὴ ἦτοι τὰ Ποντικά*, Ἀθήνα 1866· Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρῦσανθος, «Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζούντος», *Ἀρχεῖον Πόντου* 4-5 (1933):

Ἡ ὀφίτικη ποντιακή διαφοροποιεῖται ἀρκετὰ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ποντιακὲς ποικιλίες ὡς πρὸς τὸ σύνολο τῶν φωνητικῶν, μορφοσυντακτικῶν καὶ λεξιλογικῶν χαρακτηριστικῶν της.¹⁶ Ἐπίσης, παρουσιάζει ἔντονες τοπικὲς διαφοροποιήσεις¹⁷ ἂν καὶ τυπολογικὰ πλησιάζει τὴν ποικιλία τῶν Σουρμένων.

Μετὰ τὴν ἀναλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, ἡ ὀφίτικη ποντιακή περιορίστηκε στὶς περιοχὲς ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ Πόντιοι πρόσφυγες. Εἰδικότερα, ὁ Ἥλιος Χατζηϊωαννίδης¹⁸ ἀναφέρει ὅτι οἱ Ὀφίτες ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ Παρανεστίου τῆς Δράμας (στὰ χωριά Πολυνέρι, Καλλίκρουνο, Πάστροβα, Περίθλεπτον, Μελισσοχώρι, Μεσοχώρι καὶ Ντούκοβο), στὸ χωριὸ Παντοκερασιὰ τοῦ νομοῦ Κιλκίς, ὅπου συμβίωναν μὲ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Θράκη, καί, τέλος, στὴν κωμόπολη Φιλῶτα τῆς Κοζάνης, ὅπου συνυπῆρχαν μαζὶ μὲ Πόντιους πρόσφυγες ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Καυκάσου.

Τὸ 1926, μιὰ ὁμάδα Ὀφιτῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Παρανεστίου μαζὶ μὲ Ὀφίτες ἀπὸ τὰ χωριά Παντοκερασιὰ Κιλκίς καὶ Φιλῶτα Κοζάνης ἀγόρασαν μιὰ ἔκταση περίπου 6.820 στρέμματων σὲ μιὰ περιοχὴ 10 χιλιόμετρα βόρεια τῆς Κατερίνης καὶ δύο χρόνια ἀργότερα, τὸ 1928, ἴδρυσαν τὴ Νέα Τραπεζούντα Πιερίας (ἀρχικὰ μὲ τὴν ὀνομασία Κάτω Ἀι-Γιάννης Ὀφικ). Τὸ

Διαμαντὴς Λαζαρίδης, *Στατιστικοὶ πίνακες τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν Ἑλλήνων στὸν Πόντο 1821-1922*, Ἀθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 16 περιοδικοῦ Ἀρχεῖον Πόντου], 1988). Ὁ Ι. Παρχαρίδης («Στατιστικὴ τῆς ἐπαρχίας Ὀφεικ τοῦ νομοῦ Τραπεζοῦντος», *Παρνασσός* 3 (1879), σ. 224-232) ἀναφέρει ὅτι 36 ἀπὸ τὰ 96 συνολικὰ χωριά τοῦ Ὀφικ εἶναι ἑλληνόφωνα, ἐνῶ μόνο 1.200 περίπου ἀπὸ τοὺς 44.530 κατοίκους ποὺ μιλοῦν τὴν ἑλληνικὴ, στὴν περιοχὴ εἶναι χριστιανοί. Εἰδικότερα ἀναφέρει (στὸ ἴδιο, σ. 230-231) ὅτι ἀπὸ τὶς 10.000 ἐστίες τῆς περιοχῆς μόνο 162 εἶναι χριστιανικὲς καὶ κατανέμονται ὡς ἐξῆς: Λέκα: 25 συνολικὰ ἐστίες, μόνο 6 χριστιανικὲς (30 ἄτομα), Ζησινὸς: 300 ἐστίες, 15 ἀπὸ αὐτὲς χριστιανικὲς (130 ἄτομα), Κοφκία: 9 ἀπὸ τὶς συνολικὰ 20 ἐστίες εἶναι χριστιανικὲς (περίπου 60 ἄτομα), Χάλτ': ἀπὸ τὶς 27 ἐστίες οἱ 12 εἶναι χριστιανικὲς (περίπου 80 ἄτομα), Ζουρέλ': ἀπὸ τὶς 35 ἐστίες οἱ 25 εἶναι χριστιανικὲς (170 ἄτομα), Κουρίτσ': ἀπὸ τὶς 37 ἐστίες οἱ 22 εἶναι χριστιανικὲς (140 ἄτομα), Κρηνίτα: ἀπὸ τὶς 60 ἐστίες οἱ 40 εἶναι χριστιανικὲς (280 ἄτομα), Γίγα: ἀπὸ τὶς 80 ἐστίες οἱ 25 εἶναι χριστιανικὲς (170 ἄτομα), Λαζοῦ ἢ Λαζάντω: 8 ἀπὸ τὶς 30 ἐστίες εἶναι χριστιανικὲς (50 ἄτομα), δηλαδὴ συνολικὰ 162 ἐστίες καὶ 1.110 ἄτομα εἶναι οἱ χριστιανοὶ καὶ οἱ 1.110 ἄτομα εἶναι οἱ χριστιανοὶ σὲ αὐτὰ τὰ χωριά.

16. Βλ. Τομπαιδῆς, *Ἡ ποντιακή...: τοῦ ἴδιου, Μελετήματα...: Drettas, Aspects...*

17. Mackridge, «The Greek spoken...».

18. Ἥλιος Ι. Χατζηϊωαννίδης, *Ἱστορικὰ καὶ Λαογραφικά...*

χωριό αριθμεί περίπου 700 κατοίκους και αποτελεί ένα από τα ελάχιστα άμιγώς όφίτικα προσφυγικά χωριά της Ελλάδας.¹⁹

Ωστόσο, η όφίτικη ποντιακή εξακολουθεί να μιλιέται και έξω από τα γεωγραφικά όρια της Ελλάδας, σε τριάντα περίπου χωριά της έπαρχίας του Όφι. Πρόκειται για γλωσσικούς δύλακες δυτικά της Τραπεζούντας, όπως η περιοχή της Τόνγιας και η έπαρχία Τσαϊκάρα.²⁰ Οί όμιλητές αυτής της ομάδας είναι απόγονοι έξιλαμισθέντων Ποντίων που παρέμειναν στις έστιές τους. Ειδικότερα, ο Peter Mackridge²¹ αναφέρει ότι η συγκεκριμένη ποικιλία διατηρεί μεγάλο αριθμό αρχαϊκών στοιχείων, αν και η έπιρροή από την τουρκική γλώσσα, που κυριαρχεί στο γενικότερο περιβάλλον, υπήρξε καταλυτική. Καθώς δέν υπάρχει κανενός είδους έπικοινωνία μεταξύ τών δύο όφίτικων πληθυσμών, ο κάποτε κοινός γλωσσικός κώδικας έχει διασπαστεί σε δύο συστήματα με σημαντικές τυπολογικές αποκλίσεις. Τέλος, μικρότερες ομάδες Όφιτών ζούν στη Γερμανία και την Κύπρο.²²

Έρευνα σε γραπτές πηγές και πρωτογενές αρχειακό υλικό

1. Μελέτες για την όφίτικη ποντιακή

Η ποντιακή είναι μία από τις πιό μελετημένες διαλέκτους της νέας ελληνικής.²³ Παρ' όλα αυτά, οί δημοσιευμένες πληροφορίες σχετικά με την όφίτικη ποικιλία της ποντιακής είναι ελάχιστες. Η μοναδική σύγχρονη

19. Στο ίδιο.

20. Michael Meeker, «The Black Sea Turks: A study of their ethnic and cultural background», *International Journal of Middle East Studies* 2 (1971), σ. 318-334· Mackridge, «Greek-speaking Moslems...» του ίδιου, «The Greek spoken...»· Peter Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden, Reichert, 1989· Asan, «Ο πολιτισμός...»· Drettas, *Aspects...*

21. Peter Mackridge, «Pontic in contemporary Turkey: Ancient features in the dialect of Ofis», *Αρχεϊον Πόντου* 46 (1995), σ. 133-161.

22. Ι. Μεγαλόπουλος, προσωπική έπικοινωνία.

23. Βλ. μεταξύ άλλων, D. E. Oeconomides, *Lautlehre des Pontischen*, Λειψία 1908· Dawkins, «Notes on the study...» του ίδιου, «The Pontic dialect...»· Άνθιμος Α. Παπαδόπουλος, «Ο ύπόδουλος Έλληνισμός της Άσιατικής Ελλάδος έθνικώς και γλωσσικώς εξεταζόμενος», Άθήνα, Βιβλιοπωλειον Ίωάν. Ν. Σιδέρη, 1919· του ίδιου, «Χαρακτηριστικά...» του ίδιου, *Ιστορική Γραμματική της ποντικής διαλέκτου*, Άθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 1 περιοδικού *Αρχεϊον Πόντου*], 1955· του ίδιου, *Ιστορικόν Λεξικόν της ποντικής διαλέκτου*, Τόμος Πρώτος Α-Λ, Άθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 3 περιοδικού *Αρχεϊον Πόντου*], 1958· του ίδιου,

γραμματική περιγραφή της όφίτικης ποντιακής είναι αυτή του Ömer Asan,²⁴ ή οποία, όμως, εστιάζει στην όφίτικη που μιλιέται στην Τουρκία και παρουσιάζει, όπως αναφέρθηκε, σημαντικές διαφορές από την όφίτικη ποντιακή του έλλαδικού χώρου.

Πολύτιμο γλωσσικό υλικό για την ιστορία της όφίτικης ποντιακής συλλέχθηκε από τον Ίωάννη Παρχαρίδη, ό οποίος διετέλεσε δάσκαλος στα χωριά του Όφι τό 1876 και διεξήγαγε μεγάλη διαλεκτολογική έρευνα κάτω από την καθοδήγηση του μέντορά του, καθηγητή Michael Deffner.

Πιο συγκεκριμένα, τό καλοκαίρι του 1876 ό Deffner πήγε στην Τραπεζούντα με σκοπό νά μελετήσει την ποντιακή γλώσσα. Έκει γνωρίστηκε με τον Παρχαρίδη, ό οποίος εκδήλωσε την επιθυμία νά συνεισφέρει με τίς γνώσεις του στην έρευνητική αποστολή. Ό Deffner αναφέρει: «[Μοί εἶπε] ότι ού μόνον εγγώριζε την διάλεκτον της πατρίδος αὐτοῦ, ἀλλά καί την τοῦ Όφews, πολὺ διάφορον ἐκείνης, καί ὅτι κατὰ την ἐκεῖ διαμονήν του συνέλεξε ἄσματά τινα καί παροιμίας καί ἤρξατο τοῦ σχηματισμοῦ μικροῦ γλωσσarioύ. [...] Ἀνεγνώρισα τότε ὅτι ὁ νέος ἐνόει καλῶς τὰς τοιοῦτου εἴδους μελέτας καί ἦτο ἱκανῶς κάτοχος της ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἡ φυσιογνωμία δὲ αὐτοῦ μοι ἐνεποίησεν ἐμπιστοσύνην. [...] Ἐκτοτε ὁ νέος διδάσκαλος ἦτο παρ' ἐμοί καί πρὸ μεσημβρίας καί μετ' αὐτήν».²⁵ Ἀναμφίβολα, τό σπουδαιότερο έργο του Παρχαρίδη ὑπήρξε ἡ συλλογή γλωσσικοῦ υλικοῦ ἀπό την Τραπεζούντα, την Κρώμη καί τον Όφι. Ἡ Όλγα Σαπκίδη²⁶ ἀναφέρει ὅτι, σύμφωνα με τον Δημοσθένη Οικονομίδη,²⁷ κατὰ τὴ διετὴ παραμονή του

Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς ποντιακῆς διαλέκτου, Τόμος Δεύτερος Μ-Ω, Ἀθήνα, Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν [Παράρτημα 3 περιοδικοῦ Ἀρχεῖον Πόντου], 1961· Δημοσθένης Οικονομίδης, *Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου*, Ἀθήνα, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν [Παράρτημα 1 *Λεξικογραφικὸν Δελτίου*], 1958· Τομπαΐδης, *Ἡ ποντιακὴ...* τοῦ ἴδιου, *Μελετήματα...* Drettas, *Aspects...* Mark Janse, «Aspects of Pontic grammar», *Journal of Greek Linguistics* 3 (2002), σ. 203-231· καί Μυρτῶ Κουτίτα-Καϊμάκη, «Συμβολὴ στὴν ποντιακὴ βιβλιογραφία», *Ἑλληνικὴ Διαλεκτολογία* 2 (1990-1991), σ. 117-125.

24. Asan, *Ό πολιτισμός...*

25. Μιχαήλ Δέφνερ, «Πέντε ἑβδομάδες παρὰ τοῖς ἀρνησιδρήσικοις ἐν Όφει», *Ἐστία* 4 (1877), σ. 547.

26. Όλγα Σαπκίδη, «Παρχαρίδης Ίωάννης», *Ἐγκυκλοπαίδεια Μειζονος Ἑλληνισμοῦ, Μ. Ἀσία*, 2002, σ. 2 [URL: <http://kassiani.fhw.gr/l.aspx?id=5720>].

27. Δημοσθένης Οικονομίδης, «Βιογραφικὸ σημεῖωμα τοῦ Ίωάννη Παρχαρίδη», *Ποντιακὰ Φύλλα* 11 (1937).

στο χωριό Ζησινό ο Παρχαρίδης κατάρτισε το όφιτικό του γλωσσάριο, το οποίο βραβεύτηκε από τον Έλληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως. Ο Οικονομίδης, που γνώριζε προσωπικά τον Παρχαρίδη, αφήνει σαφείς αιχμές²⁸ ότι πιθανός λόγος για τη ρήξη της φιλίας του Παρχαρίδη με τον μέντορά του Deffner αποτέλεσε το γεγονός ότι ο τελευταίος πιθανότατα προσπάθησε να οικειοποιηθεί μέρος της εργασίας του Παρχαρίδη για την όφιτική. Η Σαπκίδη²⁹ παραθέτει την ακόλουθη αναφορά από τον Οικονομίδη: «τὰ φερόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δέφνερ Ὀφιτικὸν γλωσσάριον καὶ Λεξικὸν τῆς Τραπεζουντιακῆς διαλέκτου εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον, ἂν μὴ ἐν ὄλῳ, προῖον τῆς ἐργασίας τοῦ ἀκαταπονήτου Ι. Παρχαρίδη». Προσθέτει, ὅμως, ὅτι ὁ Deffner παρέδωσε πρὶν ἀπὸ τὸ 1915 τὰ δελτία πού συνέλεξε ὁ Παρχαρίδης στὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ» τῆς Ἀκαδημίας καὶ αὐτὰ συγχωνεύτηκαν στὸ «Μέγα Ἀρχεῖον».

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς εἰδικὲς λεπτομέρειες πού διέπουν τὴ συλλογὴ καὶ τὴ χρῆση τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου, τὸ σίγουρο εἶναι ὅτι ἡ ἐνδελεχὴς περιγραφή τῆς ποντιακῆς ποικιλίας πού καταγράφηκε κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ἔρευνας πεδίου τοῦ Παρχαρίδη στὰ ποντιόφωνα χωριά ἀποτελέσει τὸ ἐφαλτήριο γιὰ τὴ συγγραφή σειρᾶς ἐργασιῶν πού ἀφοροῦν ἰδιάζοντα γραμματικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς όφιτικῆς ποντιακῆς ὅπως, γιὰ παράδειγμα, μιὰ κλιτὴ μορφή ἀπαρεμφάτου,³⁰ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ συγγραφή ἐνὸς λεξικοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔχει δυστυχῶς δημοσιευτεῖ μόνο τὸ γράμμα Α.³¹

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕλικὸ ὁ Παρχαρίδης δημοσίευσε μιὰ συλλογὴ λέξεων, ἡ ὁποία περιλαμβάνει κυρίως οὐσιαστικὰ καὶ κάποια ἐπίθετα,³² καθὼς ἐπίσης καὶ τέσσερα παραμῦθια καὶ πενήντα τρεῖς παροιμίες στὸν πρῶτο καὶ δεύ-

28. Oeconomides, *Lautlehre...*: Οικονομίδης, «Βιογραφικὸ σημεῖωμα...».

29. Σαπκίδη, «Παρχαρίδης...».

30. Michael Deffner, «Die Infinitive in den pontischen Dialekten und die zusammengesetzten Zeiten im Neugriechischen», *Monatsberichte der Königlich Preussischen Akademie de Wissenschaften zu Berlin, Aus dem Jahre 1877*, Βερολίνο 1878, σ. 191-230.

31. Michael Deffner, «Glossar des ofitischen Dialectes», στὸ Michael Deffner (ἐπιμ.), *Archiv für mittel- und neugriechische Philologie*, Band I, Heft 1-2, Ἀθήνα 1880, σ. 187-220.

32. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Ὀφει», *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος* 18 (1883-1884), σ. 120-178.

τερο τόμο του περιοδικού *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* ἀντίστοιχα.³³ Μετὰ τὸ θάνατό του δημοσιεύτηκαν δύο ἐπιπλέον ἐργασίες, οἱ ὁποῖες βασίζονται στὸ ὑλικὸ ποὺ εἶχε μαζέψει: δηλαδή μιὰ ἐργασία γιὰ τὰ τραγούδια τοῦ Ὀφι, ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ ἴδιος ὁ Deffner,³⁴ καὶ μιὰ συλλογὴ παραμυθῶν τὰ ὁποῖα εἶχαν δημοσιευτεῖ κατὰ καιροὺς στὸ περιοδικὸ *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ ποὺ περιλαμβάνουν καὶ τὰ προαναφερθέντα παραμύθια ἀπὸ τὸν Ὀφι.³⁵ Ἀπὸ τὸ ὑλικὸ τῶν τραγουδιῶν ὁ Ἀθανάσιος Παρχαρίδης δημοσίευσε ἀργότερα δύο ἐργασίες στὸ περιοδικὸ *Ποντιακὰ Φύλλα*.³⁶

Γλωσσικὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὸν Ὀφι συνέλεξε ἐπίσης καὶ ὁ Richard M. Dawkins, καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφτηκε τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι καὶ τῶν Σούρμενων τὸ 1914 καὶ συγκέντρωσε γλωσσικὸ ὑλικὸ ἀπὸ χριστιανοὺς τῶν χωριῶν Κρηνίτα καὶ Ἰγα. Δυστυχῶς, μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου ὁ Dawkins ἀναγκάστηκε νὰ διακόψει αἰφνιδίως τὴν ἔρευνά του καὶ νὰ ἀποχωρήσει ὀριστικά ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Τὸ 1931 δημοσίευσε ἑπτὰ παραμύθια ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι καὶ δεκαεξὶ ἀπὸ τὰ Σούρμενα.³⁷ Τὴν ἔρευνα τοῦ Dawkins συνέχισε τὰ ἔτη 1985 καὶ 1987 ὁ καθηγητὴς Peter Mackridge, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφτηκε τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι καὶ κυρίως τὸ χωριὸ Σαράχο μὲ σκοπὸ τὴ συλλογὴ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ τὶς τοπικὲς ποντιόφωνες ὁμάδες. Προῖον αὐτῆς τῆς ἔρευνας πεδίου ἦταν ἡ δημοσίευση μιᾶς περιγραφῆς τοῦ ιδιώματος τοῦ χωριοῦ³⁸ καὶ ἓνα ἄρθρο³⁹ μὲ ἐπιπλέον πληροφορίες γιὰ τὰ γλωσσικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὴ γλωσσογεωγραφικὴ κατανομὴ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς στὸν Πόντο. Τὸ

33. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Ποντικὰ παραμύθια: 2. Ἄτματοῦς καὶ ἡ ποδιά. 3. Ὁ λύκο καὶ τὸ πρόβατο (Ὀφίς)», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 1/6 (1884), σ. 90-91· τοῦ ἴδιου, «Ποντικὰ παραμύθια: 4. Ὁ θώπεκας κι ὁ γάρκο (Ὀφίς)», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 1/7 (1885), σ. 91-112· τοῦ ἴδιου, «Γλωσσολογικά. Ποντικὰ παροιμίαι», *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 2/1 (1886), σ. 11-12.

34. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Περὶ τῶν ἐν Ὀφει ἀσμάτων», *Λαογραφία* 9 (1926), σ. 109-151.

35. Ἰωάννης Παρχαρίδης, «Ποντικὰ παραμύθια», *Ἀρχεῖον Πόντου* 16 (1951), σ. 80-114.

36. Ἀθανάσιος Παρχαρίδης, «Τὰ τραγούδια τῆς Ὀφης», *Ποντιακὰ Φύλλα* 7-8 (1936), σ. 8-9 καὶ «Τὰ τραγούδια τῆς Ὀφης. Ἀπὸ μελέτη τοῦ ἱ. Παρχαρίδη», *Ποντιακὰ Φύλλα* 9-10 (1936), σ. 6-9.

37. Richard M. Dawkins, «Folk tales from Sourmena and the valley of Ophis», *Ἀρχεῖον Πόντου* 3 (1931), σ. 79-122.

38. Mackridge, «Greek-speaking Moslems...».

39. Mackridge, «The Greek spoken...».

1991 δημοσιεύτηκαν από τον Mackridge στο *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* έννέα άδημοσίευτα παραμύθια από το ύλικό που είχε συλλέξει ό Dawkins, τέσσερα από την Ήμερα, τρία από τα Σούρμενα και δύο από τον Όφι.⁴⁰

Διάσπαρτες γραμματικές πληροφορίες για την όφίτικη ποντιακή έντοπίζονται επίσης και στίς γραμματικές του Άνθ. Παπαδόπουλου και του Δ. Οικονομίδη⁴¹ αλλά και στο δίτομο ιστορικό λεξικό τής ποντιακής διαλέκτου του Άνθ. Παπαδόπουλου.⁴² Τό 1977, ό Δημήτριος Χατζηιωαννίδης συνέταξε ένα γλωσσάρι, τό όποιο δέν έχει δημοσιευτεί και περιλαμβάνει λέξεις τής όφίτικης ποντιακής με τίς σημασίες τους και κάποιες πληροφορίες για τήν προφορά τών φθόγγων τής ποικιλίας.⁴³

Πηγές μεγάλης πληροφοριακής αξίας άποτελοϋν επίσης τα διάφορα λαογραφικά κείμενα, όί παροιμίες, αλλά και τα κείμενα προφορικής παράδοσης τα όποια έχουν δημοσιευτεί κατά καιρούς σε τόμους περιοδικών με έξειδίκευση στόν πολιτισμό, τήν ιστορία και τή γλώσσα του Πόντου, όπως είναι, για παράδειγμα, τό *Άρχεϊον Πόντου*, ό *Άσπρη του Πόντου* και ή *Ποντιακή Έστία*.⁴⁴ Άξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι κείμενα γραμμένα στην όφίτικη ποντιακή, αλλά και πληροφορίες για τή ζωή και τα έθιμα τής Νέας Τραπεζούνας δημοσιεύονται στην τοπική διμηνιαία εφημερίδα *Όφίτικα Νέα* που εκδίδει ό Πολιτιστικός και Μορφωτικός Συλλόγος «Άλέξανδρος Ύψηλάντης».

Στόν πίνακα που ακολουθεί (πίν. 1) παρατίθεται αναλυτικός κατάλογος τών διαθέσιμων πηγών για τήν όφίτικη ποντιακή.

40. Peter Mackridge, «Unpublished Pontic stories collected by R. M. Dawkins», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 8 (1990-1991), σ. 107-122.

41. Άνθ. Παπαδόπουλος, *Ιστορική Γραμματική...* και Δ. Οικονομίδης, *Γραμματική...*

42. Άνθ. Παπαδόπουλος, *Ιστορικών Λεξικόν...*, τόμος Πρώτος (1958) και τόμος Δεϋτερος (1961).

43. Δημήτριος Χατζηιωαννίδης, «Γλωσσάριον ποντιακής διαλέκτου Όφειας», άδημοσίευτο χειρόγραφο.

44. Για παράδειγμα, βλ. Άνθιμος Παπαδόπουλος, «Παροιμίες», *Άρχεϊον Πόντου* 3 (1931), σ. 3-78· Σάββας Π. Παπαδόπουλος, «Λαογραφικά σύμμικτα Πόντου», *Άρχεϊον Πόντου* 47 (1997), σ. 243-344.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι. Γραπτές πηγές για την όφίτικη ποντιακή

Γραμματικές και λεξικά με πληροφορίες για την όφίτικη ποντιακή

- Οικονομίδης, Δημοσθένης, *Γραμματική της ελληνικής διαλέκτου του Πόντου*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών [Παράρτημα 1 *Λεξικογραφικού Δελτίου*], 1958.
- Παπαδόπουλος, Άνθιμος Α., *Ο υπόδουλος Έλληνας της Ασιατικής Ελλάδος εθνικώς και γλωσσικώς εξεταζόμενος*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον Ιωάν. Ν. Σιδέρη, 1919.
- *Ιστορική Γραμματική της ποντικής διαλέκτου*, Αθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 1 περιοδικού *Άρχεϊον Πόντου*], 1955.
- *Ιστορικόν Λεξικόν της ποντικής διαλέκτου*, Τόμος Πρώτος: Α-Λ, Αθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 3 περιοδικού *Άρχεϊον Πόντου*], 1958.
- *Ιστορικόν Λεξικόν της ποντικής διαλέκτου*, Τόμος Δεύτερος: Μ-Ω, Αθήνα, Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών [Παράρτημα 3 περιοδικού *Άρχεϊον Πόντου*], 1961.
- Παρχαρίδης, Ιωάννης, *Γραμματική της διαλέκτου Τραπεζούντος: Περί επίθετων, αντωνυμιών και θαρυτόνων ρημάτων*, Χειρόγραφο 335, Κέντρο Έρευνας των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ίδιωμάτων, Ακαδημία Αθηνών, 1880.

Γραμματικές περιγραφές, άρθρα, γλωσσάρια και χειρόγραφα
για την όφίτικη ποντιακή

- Asan, Ömer, *Ο πολιτισμός του Πόντου, μετάφραση Άγγελα Φωτοπούλου, γενική επιμέλεια και μετάφραση λεξικού και σημειώσεων γραμματικής Σοφία Ιωαννίδου και Χρυσούλα Παπαδοπούλου, Θεσσαλονίκη, Άφοι Κυριακίδη, 1998 [Τίτλος πρωτοτύπου: *Pontus Kültürü, İstanbul, Mayıs, 1996*].*
- Deffner, Michael, «Die Infinitive in den pontischen Dialekten und die zusammengesetzten Zeiten im Neugriechischen», *Monatsberichte den Koniglich Preussischen Akademie de Wissenschaften zu Berlin, Aus dem Jahre 1877*, Βερολίνο 1878, σ. 191-230.
- «Glossar des ofitischen Dialectes», στο Michael Deffner (έπιμ.), *Archiv fur mittel- und neugriechische Philologie*, Band I, Heft 1-2, Αθήνα 1880, σ. 187-220.
- Mackridge, Peter A., «Greek-speaking Moslems of north-east Turkey: Prolegomena to a study of the Ophitic sub-dialect of Pontic», *Byzantine and Modern Greek Studies* 11 (1987), σ. 115-137.
- «Pontic in contemporary Turkey: Ancient features in the dialect of Ofis», *Άρχεϊον Πόντου* 46 (1995), σ. 133-161.
- «Η έλληνοφωνία στην περιοχή του Όφη (Πόντος)», στο *Διαλεκτικοί Θύλακοι της Έλληνικής Γλώσσας*, Αθήνα, Κέντρο Έλληνικής Γλώσσας, 1999, σ. 25-30.
- Παρχαρίδης, Ιωάννης, «Σύλλογη ζόντων μνημείων της αρχαίας ελληνικής γλώσσας εν Όφει», *Ό έν Κωνσταντινούπολει Έλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος* 18 (1883-1884), σ. 120-178.
- Χατζιωαννίδης, Δημήτριος, «Γλωσσάριον Ποντιακής Διαλέκτου Όφεως», Χειρόγραφο, Αθήνα 1977.

 Πρωτογενές άρχαιακό ύλικό καί γραπτές πηγές γιά τήν όφίτικη ποντιακή

- Dawkins, Richard M., «Όφισ, 17.VIII.14 – 21.VIII.14», Χειρόγραφο σημειωματάριο στό Άρχαιο Dawkins στόν Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, Καταχώριση ώς ARCH.Z.DAWK. 7(5).
- «Folk tales from Sourmena and the valley of Ophis», *Άρχειον Πόντου* 3 (1931), σ. 79-122.
- Mackridge, Peter A., «Unpublished Pontic stories collected by R. M. Dawkins», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 8 (1990-1991), σ. 107-122.
- Παπαδόπουλος, Άνθιμος, «Παροιμίες», *Άρχειον Πόντου* 3 (1931), σ. 3-78.
- Παπαδόπουλος, Σάββας Π., «Λαογραφικά σύμμικτα Πόντου», *Άρχειον Πόντου* 47 (1997), σ. 243-344.
- Παρχαρίδης, Άθανάσιος, «Τά τραγούδια τῆς Όφης», *Ποντιακά Φύλλα* 7-8 (1936), σ. 8-9.
- «Τά τραγούδια τῆς Όφης. Άπό μελέτη τοῦ †Ι. Παρχαρίδης», *Ποντιακά Φύλλα* 9-10 (1936), σ. 6-9.
- Παρχαρίδης, Ίωάννης, «Στατιστική τῆς ἐπαρχίας Όφεως τοῦ νομοῦ Τραπεζούντος», *Παρνασσός* 3 (1879), σ. 224-232.
- «Ποντικά παραμῦθια: 2. Άτματοῦς καί ἡ ποδία. 3. Ό λύκο καί τὸ πρόβατο (Όφισ)», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 1/6 (1884), σ. 90-91.
- «Ποντικά παραμῦθια: 4. Ό δώπεκας κι ὁ jáρκο (Όφισ)», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 1/7 (1885), σ. 91-112.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/1 (1886), σ. 11-12.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/2 (1886), σ. 23-25.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/4 (1886), σ. 55-58.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/8 (1886), σ. 117-119.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/11 (1886), σ. 166-167.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/14 (1886), σ. 213-214.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/18 (1886), σ. 280-281.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/19 (1886), σ. 296-297.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/20 (1886), σ. 313-314.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/21 (1886), σ. 330-332.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/22 (1886), σ. 343-344.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/26 (1886), σ. 410-412.
- «Γλωσσολογικά. Ποντικά Παροιμίες», *Άσπὴρ τοῦ Πόντου* 2/27 (1886), σ. 420-422.
- «Περὶ τῶν ἐν Όφει ἀμάτων», *Λαογραφία* 9 (1926), σ. 109-151.
- «Ποντικά Παραμῦθια», *Άρχειον Πόντου* 16 (1951), σ. 80-114.

2. Έρευνα γραπτών πηγών και ἀρχαικοῦ ὑλικοῦ

Γλωσσικὲς πληροφορίες ἀπὸ γραπτὲς πηγὲς γιὰ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ συλλέχθηκαν ἀπὸ τὴ γλωσσολογικὴ ὁμάδα⁴⁵ τοῦ Πανεπιστημίου Αἰγαίου μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν Ἀνθὴ Ρεβυθιάδου καὶ τὸν Βασίλειο Σπυρόπουλο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πρώτου ἑξαμήνου τοῦ 2009 στὸ πλαίσιο τῆς ἐρευνητικῆς ὑποτροφίας «Μελέτες 2009» τοῦ Κοινωφελοῦς Ἰδρύματος Ι. Σ. Λάτση. Ἡ ἔρευνα ἀφοροῦσε τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ἐνδελεχὴ ἐξέταση γραπτῶν γλωσσικῶν δεδομένων τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ ἀρχαιακὲς πηγές, σπάνια χειρόγραφα, σημειωματάρια καὶ δημοσιευμένα ἢ/καὶ ἀδημοσίευτα κείμενα.

Εἰδικότερα, ἡ ἐρευνητικὴ προσπάθεια πραγματοποιήθηκε σὲ δύο φάσεις. Ἡ πρώτη ἀφοροῦσε τὴν ἀναζήτηση καὶ τὴ συλλογὴ γραπτοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ τὸ ὁποῖο ἀντανακλᾷ παλαιότερες μορφές τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς, ἐνῶ ἡ δευτέρη περιέλαβε τὴν τεκμηρίωση καὶ τὴν ἀποδελτίωση τοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ ποὺ συγκεντρώθηκε.

Ἡ συλλογὴ τοῦ γραπτοῦ ὑλικοῦ κατὰ τὴν πρώτη φάση ἔγινε σὲ βιβλιοθῆκες καὶ ἀρχεῖα τῆς Ἑλλάδας, ὅπως ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν καὶ τὸ Κέντρο Ἐρεύνης Νεοελληνικῶν Διαλέκτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅπως ἡ Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης. Οἱ δράσεις ποὺ πραγματοποιήθηκαν εἶναι συνοπτικὰ οἱ ἀκόλουθες:

α. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος

Ἀποδελτιώθηκε γλωσσικὸ ὑλικὸ ἀπὸ παροιμίες τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ποὺ συγκέντρωσε καὶ στὴ συνέχεια δημοσίευσε στὸν δεῦτερο τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Ἄσπρη τοῦ Πόντου* (τεύχη 1-52) ὁ Ι. Παρχαρίδης. Εἰδικότερα, ἡ ἀποδελτίωση κατέγραψε 53 συνολικὰ παροιμίες ἀπὸ τὸν Ὅφι, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὲς παραλλαγές τους σὲ ἄλλες ποντιακὲς διαλέκτους, ὅπως τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς Κρώμνης. Παράλληλα, φωτοτυπήθηκαν ἐνδεικτικὰ ὀρισμένες σελίδες ἀπὸ κάποια τεύχη τοῦ περιοδικοῦ.

45. Ἡ συγκεκριμένη ἐρευνητικὴ ὁμάδα ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν δρᾶ Κωνσταντῖνο Κακαρικό καὶ τοὺς φοιτητὲς Σέβη Λουϊζοῦ, Γιώργο Μαρκόπουλο καὶ Ἐλένη-Κλέλια Χαϊμέλη.

6. Ιστορικό Αρχείο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν

Ἀποδελτιώθηκε γλωσσικό ὕλικό παραμυθιῶν καὶ γλωσσολογικῶν πληροφοριῶν ἀπὸ τὸν πρῶτο τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Ἄσπρη τοῦ Πόντου* (τεύχη 1-53). Ἡ ἀποδελτίωση αὐτὴ ἀνέδειξε τέσσερα παραμύθια ἀπὸ τὸν Ὅφι πού κατέγραψε καὶ δημοσίευσε ὁ Ι. Παρχαρίδης, ὅπως καὶ κάποια ἄρθρα τοῦ ἴδιου μὲ γενικὲς γλωσσολογικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ποντιακὴ διάλεκτο καὶ ιδιαίτερα τὴ φωνητικὴ τῆς ἀπόδοση.

γ. Κέντρο Ἐρεύνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Μελετήθηκε καὶ ἀποδελτιώθηκε συστηματικὰ τὸ χειρόγραφο μὲ ἀρ. 335, τὸ ὁποῖο περιέχει τὸ ἔργο τοῦ Ι. Παρχαρίδη μὲ τίτλο «Γραμματικὴ τῆς διαλέκτου Τραπεζούντος: Περὶ ἐπιθέτων, ἀντωνυμιῶν καὶ βαρυτόνων ρημάτων», Ἀθήνα 1880. Τὸ ἔργο αὐτὸ βασίζεται στὸ γλωσσικὸ ὕλικό πού συνέλεξε μὲ ἐπιτόπια ἔρευνα ὁ Παρχαρίδης στὴν Τραπεζούντα καὶ τὸν Ὅφι καὶ περιέχει πολυτίμες πληροφορίες γιὰ τὴν ὁμιλούμενη μορφή τῆς διαλέκτου στὶς παραπάνω περιοχές. Δυστυχῶς, ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ χειρογράφου προέκυψε ὅτι οἱ ἀναφορὲς στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ εἶναι ἐλάχιστες καὶ περιορίζονται κυρίως σὲ σχόλια γιὰ τὶς λεξιλογικὲς διαφορὲς μεταξὺ τῶν δύο διαλέκτων (π.χ. σ. 87: *Τοῦ ντὸ τὸ ο πρὸ τοῦ ἀρκτικοῦ φθόγγου ι δὲν ἐκθλίβεται ντὸ εἶτες; (Ὅφ. καὶ Κρ. ντ' εἶτες;)*, σ. 142: *ρούζω (Ὅφ. ροῖζω, πίπτω κ.ἄ.)*).

δ. Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης

Ἡ ὁμάδα ἔρευνας μελέτησε συστηματικὰ τὸ ἀρχεῖο τοῦ R. M. Dawkins, τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει σημειωματάρια μὲ γραμματικὲς καὶ ἄλλες γλωσσικὲς πληροφορίες γιὰ τὶς διαλέκτους τῶν περιοχῶν πού ἐπισκέφτηκε, κείμενα μὲ προσωπικὲς ἀφηγήσεις, προσχέδια τῆς αὐτοβιογραφίας του μὲ πληροφορίες γιὰ τὰ ταξίδια του στὸν Πόντο καὶ ἄλλες περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύτερου ἑλλαδικοῦ χώρου, φωτογραφικὸ ὕλικό ἀπὸ τὶς ἔρευνες πεδίου κ.ἄ.

Παράλληλα μὲ τὸ σημειωματάριο τοῦ Dawkins γιὰ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ, μελετήθηκαν ἐπίσης τὸ σημειωματάριο γιὰ τὴ διάλεκτο τῶν Σουρμέ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Φωνητικά σύμβολα

Φωνητικά Σύμβολα Πηγών	Παραδείγματα	Σύμβολα Διεθνούς Φωνητικού Άλφαβήτου
ä ã ɑ	φτάγ παράδās	æ
˘α α	θ˘αγατερίτσα πλ˘άσο	˘a
j	παλαίjo (Οίκον.)	ɣ/ j
j	απίδj (Παρχ.)	j
ɣi	οι γιαγκ'έλ'	j
κ'	οι γιαγκ'έλ'	ʃ
κ	κi (Dawkins 1931)	c
κ'	κ'αιρός (Παρχ.)	tʃ
ɣ	οι γιαγκ'έλ'	ŋ
τσ	τςαι	tʃ
τξ	αντξέυω, άντξελλος	ʒ
σ̄	σ̄έρα	ʃ
σ	σέρα	
σ'	σ'έρα	
d	έρdαι	d
χ	χεράντ	
χ	έχ'	ʃ
χ ^ο	χ ^ο ισίμι	

ων («Σούρμενα 1914»· ARCH.Z.DAWK.7[7])⁴⁶ καθώς και οι σημειώσεις του με τίτλο «Ποντικά Ι» (ARCH.Z.DAWK.8[2])⁴⁷ και «Ποντικά ΙΙ» (ARCH.Z.DAWK.8[3])⁴⁸ προκειμένου να διευρευνηθεί αν γίνεται περαιτέρω αναφορά σε γραμματικά φαινόμενα της όφιτικής ποντιακής.

Κατά τη δεύτερη φάση της έρευνας κύριος στόχος ήταν άφενδός η κατηγοριοποίηση και άφετέρου η διασταύρωση και η συμπλήρωση του ύλικού που άποδελτιώθηκε από την έρευνα των διαφόρων άρχείων με άλλο αντίστοιχο, άλλα προερχόμενο από διαφορετικές πηγές. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν δημοσιεύσεις σε περιοδικά όπως το *Άρχειον Πόντου*, το *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* κ.ά., άλλα και γραμματικές της ποντιακής διαλέκτου, όπως η περίφημη *Γραμματική της Έλληνικής Διαλέκτου του Πόντου* του Δημοσθένη Οικονομίδη (1958).

Στη συνέχεια παραθέτουμε ένδεικτικά κάποια παραδείγματα κειμένων από (α) τὸ χειρόγραφο σημειωματάριο του R. M. Dawkins, (β) τις παροιμίες, (γ) τὰ παραμύθια, (δ) τὰ δημώδη τραγούδια του I. Παρχαρίδη και (ε) τὴ *Γραμματική* του Δημοσθένη Οικονομίδη. Κάθε κείμενο διατηρεί την ὀρθογραφία της πηγῆς από την ὁποία αντλήθηκε και συνοδεύεται από συνοπτικές βιβλιογραφικές και άλλες πληροφορίες.

1. ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙΟ ΤΟΥ R. M. DAWKINS

Όπως αναφέρθηκε ἤδη, ὁ R. M. Dawkins ἐπισκέφτηκε τὰ χωριά Κρηνίτα και Γίγα του Όφειως τὸ 1914. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του κράτησε λεπτομερεῖς γραμματικές σημειώσεις τῆς ντόπιας γλωσσικῆς ποικιλίας. Παράλληλα, κατέγραψε μιὰ σειρά από παραμύθια και ἀφηγήσεις, ἀρκετὰ από τὰ ὁποῖα ἐκδόθηκαν από τὸν ἴδιο,⁴⁹ ἐνῶ άλλα ἀργότερα από τὸν Mackridge.⁵⁰

46. Richard M. Dawkins, «Σούρμενα 1914». Χειρόγραφο σημειωματάριο στὸ Ἄρχειο Dawkins που ἀπόκειται στὴν Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ὡς ARCH.Z.DAWK.7(7).

47. Richard M. Dawkins, «Ποντικά Ι». Χειρόγραφο σημειωματάριο στὸ Ἄρχειο Dawkins που ἀπόκειται στὴν Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ὡς ARCH.Z.DAWK.8(2).

48. Richard M. Dawkins, «Ποντικά ΙΙ». Χειρόγραφο σημειωματάριο στὸ Ἄρχειο Dawkins που ἀπόκειται στὴν Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ὡς ARCH.Z.DAWK.8(3).

49. Dawkins, «Folk tales...».

50. Mackridge, «Unpublished Pontic...».

Το ύλικό τῆς συλλογῆς περιλαμβάνεται στὸ σημειωματάριό του μὲ τίτλο «ΟΦΙΣ 1914» (ARCH.Z.DAWK. 7[5]). Σύμφωνα μὲ τὶς σημειώσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Dawkins, τὸ ύλικό τοῦ σημειωματαρίου συλλέχθηκε στὸ διάστημα ἀπὸ 17 ἕως 21 Αὐγούστου τοῦ 1914 (17.VIII.14 – 21.VIII.14). Πρόκειται σαφῶς γιὰ γλωσσικό ύλικό ἀνεκτίμητης ἀξίας καθὼς ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ ἐμπεριστατωμένη περιγραφή τῆς διαλέκτου ὅπως αὐτὴ μιλιόταν στὸν Πό-ντο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν.

Πιὸ ἀναλυτικά, τὸ σημειωματάριο περιλαμβάνει ἐκτενὴ σχόλια κυρίως γιὰ τὴ μορφολογικὴ δομὴ τοῦ ὀνοματικοῦ καὶ ρηματικοῦ συστήματος τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς (π.χ. σ. 5: *δουλ'έβουν οἱ δουλ'έβουν'ε*, κ.ἄ.), ἀλλὰ καὶ διάσπαρτες παρατηρήσεις γιὰ τὴ φωνολογικὴ καὶ μορφοσυντακτικὴ δομὴ τῆς διαλέκτου (π.χ. σ. 46: *Υγρά εἶναι τα σύμφωνα τ, λ, ν, γ, κ ὅταν ἔπεται ἢ ε ἢ ι*, σ. 38: *ἀν εμπορεῖς κόψο, ἐν εμπορεῖς να κόφτεις*). Ἐπίσης, ὁ Dawkins παραθέτει διάφορα λεξιλογικὰ σχόλια (π.χ. σ. 6: *ναλμέγχι το ζω* 'to milk the cow', *ελίμεξε σά;* 'you milked it?', *οὔκελίμεξα* το 'I didn't milk it', *αλιμέγχι α* 'I milked her', *αλιμέγα* 'I milk it') καὶ προσωπικὲς παρατηρήσεις ποὺ κατὰ κύριο λόγο ἀφοροῦν τὴ σύγκριση τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς μὲ ἄλλες γειτονικὲς ποντιακὲς διαλέκτους καὶ κυρίως μὲ τὴ διάλεκτο τῶν Σουρμέ-νων (π.χ. σ. 40: Σουρμ. *ανασέβω με ὄ*, Ὄφιτ. *αρχινίζω, ερχίν'εσα με x* 'He is beginning to...').⁵¹

Ἀκολουθεῖ δεῖγμα ἀπὸ τὶς σελίδες 4 καὶ 5 τοῦ χειρογράφου:

Ophis – ΟΦΙΣ 1914 – Notebook

R. M. Dawkins

17.VIII.14 – 21.VIII.14

σ. 3-166

ARCH.Z.DAWK. 7(5)

41

17.VIII.14

έμουνεστ 'we were'

έτουνε 'he was'

ά πειναζμέν

51. Γιὰ τὰ φωνητικὰ σύμβολα ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὸ ἄρθρο βλ. πίνακα 2, παραπάνω.

εδρομαῖγαμε (1pl)

εδρομαῖγα (1 sg)

να πάνε σ' άβ

εβριῶκιτάτο = το εβρίσκετε

εκόμβοσε μασε

ού κομβώνω σε = δεν σε γελώ

είδαμε ένα ῥοβάνο

ο ῥοβάνο έρδαι

έσκ

ο ῥοβάνο, ῥοβάνους (acc.pl)

ούκ έρδε 'he did not come'

ουκένα έρδ/ται 'he will not come'

εστάδαμε

εδουῶουνέφτα

εδουῶουνέφταμε

κλώσκομαι

κλώσκεσαι

κλώσκειται

κλώσκουνδανε

εκλώστα

εκλώστες with σ not ῶ

εκλώστε

εκλώσταμε

εκλώστετε

εκλώστανε

ούκ έβραμε

5|

δουλ'έβουν'ε

δουλ'έβω
 δουλ'έβεις
 δουλ'έβ
 δουλ'έβομε
 δουλ'έβιτε
 δουλ'έβουν οτ δουλ'έβουν'ε

εμείς εσυφοτέσαμε
 εσυφουτέσανε = εσκοτείνεψεν
 λιπάρ
 συφουτούν'ε = σκοτεινόν
 ταματᾶτα μας
 εδούλ'εψα ως το θράδι
 το σπίτ, τα σπίτᾶ (pl)

εγανάχτεσα
 ερόξε επουκά 'he fall down'
 ροῖζω = fall
 κατώγι = μάνδρα

εφᾶῖξες μί τα ζά;
 εφᾶῖξα τα ζά

φαῖζω
 φαῖς
 φαῖζ
 φαῖζουμε
 φαῖζιτε
 φαῖζουν'ε

φάισο (imp)

2. ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

Παροιμίες από την περιοχή του Όφι εντοπίστηκαν σε ένα δημοσίευμα του Άνθ. Παπαδόπουλου στο τρίτο τεύχος του περιοδικού *Άρχαίον Πόντου* του έτους 1931. Ωστόσο, πριν από αυτή τη δημοσίευση, αρκετό υλικό παροιμιών εντοπίστηκε, όπως αναφέρθηκε, και σε μια έκτενη μελέτη του Ι. Παρχαρίδη που δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στα τεύχη 1 έως 27 του δεύτερου τόμου του περιοδικού *Άσπρη του Πόντου* του έτους 1886. Ειδικότερα, το υλικό προέρχεται από διάφορες περιοχές του Πόντου και περιλαμβάνει συνολικά 405 παροιμίες, από τις οποίες οι 53 προέρχονται από την ευρύτερη περιοχή του Όφι.

Η κατηγοριοποίηση των παροιμιών είναι αλφαθητική, ενώ δίπλα σε κάθε παροιμία ο έρευνητής σημειώνει συντομογραφημένη την περιοχή από την οποία συλλέχθηκε (π.χ. Ο = Όφισ, Κρ. = Κρώμη κ.λπ.). Κάθε παροιμία συνοδεύεται επίσης από σχόλια σχετικά με το έννοιολογικό της περιεχόμενο, ενώ, όπου κρίνεται απαραίτητο, τα στοιχεία αυτά συμπληρώνονται και με υποσελίδες γλωσσικές σημειώσεις.

Έδω αναδημοσιεύονται έννεα παροιμίες από το υλικό αυτό. Σε κάθε μία από αυτές αναγράφεται, εκτός από τον αυξαντα αριθμό της, και ο αριθμός που φέρει στην αλφαθητική ταξινόμηση του Παρχαρίδη και στο τέλος παρτίθενται οι έρμηνευτικές σημειώσεις του.

1. [252]. Παιδι παίδεμα – Έπι τέκνου ένοχλοῦντος τοῦς γονεῖς.
2. [269]. Πολλά πιπέρ ὄπ' ἔχ', σση σουρβά πα βῦλλ – 137
3. [279]. Σ' αἴτικο χαλκοῦ αἴτικα λάχανα ψήντανε – Έπι κακῶν προῖόντων κακοῦ παράγοντος.
4. [304]. Τ' ἀλεύρεα ξένα και οἱ πεντικοῖ τοουσεῦουνε – Έπι τῶν ἐριζόντων περι ἄλλοτριῶν πραγμάτων.
5. [312]. Τ' ἀψὺ τ' ὀξειδὸ τὸ σκεῦος ἀθε ραῖζ' – Έπι ὀργιζομένου, μόνον ἑαυτὸν δυναμένου νὰ βλάψη διὰ τοῦ θυμοῦ του.
6. [326]. Τὸ γέλασμα ἔχ και κλάψιμο
7. [331]. Τὸ καδέσιμο και τ' ἐσκώσιμον ἀτ ὄποιος οὐ ξέρ, τὸ χρόνο δύο σαλθάρ γράν – Έπι ἀνθρώπου ἀπροσέκτως μεταχειριζομένου τὰ πράγματά του και διὰ τοῦτο περισσότερον τοῦ δέοντος εἰς αὐτὰ δαπανῶντος.

8. [335]. Τὸ καλὸ τ' ἄλογο τὸ κριθάρην ἄθε ἀρτουρεὺ = 332

9. [337]. Τὸ κάστανο ἄντα ἐξέβε ἄσσο κουμούσ, ἐκλῶστε ἔφτυσεν ἂ

Ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις:

1. φουρθά = σούπα 2. φιλθάρα = βρακιά 3. γραν = φθειρεῖ, χαλινά.

3. ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Γενικὰ τὰ παραμύθια καταλαμβάνουν κεντρικὴ θέση σὲ ὅλες τὶς λαογραφικὲς καὶ γλωσσικὲς ἔρευνες μὲ ἀντικείμενο τὴν ποντιακὴ διαλέκτο. Τὸ σῶμα τῶν παραμυθιῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι ποῦ ἐντοπίστηκε κατὰ τὴν ἔρευνά μας περιλαμβάνει, ὅπως ἀναφέρθηκε, τὰ τέσσερα παραμύθια ποῦ δημοσιεύθηκαν (μαζὶ μὲ παραμύθια ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τοῦ Πόντου) ἀπὸ τὸν Παρχαρίδη τὸ 1885 στὸν πρῶτο τόμο τοῦ *Ἀστέρρα τοῦ Πόντου* (τεύχη 6 καὶ 7),⁵² μιὰ μικρὴ ὁμάδα ἑπτὰ παραμυθιῶν ποῦ δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Dawkins στὸ τρίτο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ *Ἀρχεῖον Πόντου* τὸ 1931 καί, τέλος, μιὰ ἀκόμη μικρὴ ὁμάδα δύο παραμυθιῶν ποῦ ἀνέσυρε ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Dawkins καὶ στὴ συνέχεια δημοσίευσε (μαζὶ μὲ παραμύθια ἀπὸ τὰ Σούρμενα) τὸ 1990-1991 στὸν ὄγδοο τόμο τοῦ *Δελτίου Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* ὁ Peter Mackridge.

Στὴ συνέχεια παραθέτουμε τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ ἑπτὰ παραμύθια τοῦ Ὀφι τῆς συλλογῆς τοῦ Dawkins ἀπὸ τὸ *Ἀρχεῖον Πόντου*. Προηγεῖται τὸ κείμενο καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις ὅπως τὶς συντάξε ὁ μελετητής.

Εἷνας ἄρχοντας ἔβαλεν ἑβδομήντα ἐργάτους 'ς σὸ χωράφιν ἀτ'. Ἐδούλεψαν ὡς τὸ θράδο καὶ τὸ θράδο ἐρώτεσεν ἀτ'ς ἕνα λόον. «Τὰ τρία μι κρατοῦνε τὰ ἐννέα γιόξα τὰ ἐννέα κρατοῦνε τὰ τρία. Ἄν δίτε τὴν ἀπόκρισι, εἶστε ἐλεύθεροι, ἀν 'κ' ἔν', αὔριο πα νὰ ἔρστε δουλεύητε». Ἐρθανε καὶ τὸ δεύτερο τὴν ἡμέρα καὶ πάλ' ἐδούλεψαν ὡς τὸ θράδο καὶ τὸ θράδο πάλ' ἵτοπλάψε ὅλους καὶ πάλ' ἐρώτεσε «τὰ τρία μι κρατοῦνε τὰ ἐννέα γιόξα τὰ ἐννέα κρατοῦνε τὰ τρία;» Ἐρθανε καὶ τὴν τρίτην ἡμέρα καὶ πάλιν ἐρώτεσεν ἀτ'ς. Εἷνας γέρος ἐξέβε ἀπ' ἀναμεισά 'τουνα καὶ εἶπε «τὰ τρία κρατοῦνε τὰ ἐννέα». Ἐλάλεσε ὁ ἄρχοντας τὸ γέρο σιμά 'τ'. «Ἐσένα ποῖος εἶπε σε αὐτοῦ λόο καὶ ἐξήγησες

52. Ἀναδημοσιεύονται καὶ στὸ I. Παρχαρίδης, «Ποντικὰ παραμύθια».

ά;» Ὁ γέρο εἶπεν «ἐγὼ ἔξερν'α 'το». Ὁ ἄρχοντας εἶπε «Ἐσὺ ἂν ἔξερν'ες ἄ, ἔλεες ἄ ἔχτές. Νὰ λές με ποῖος εἶπε σ' ἄ». Ὁ γέρο εἶπε «ἐγὼ ἔχω ἕναν πατοῆ, ἐκείνε εἶπε μ' ἄτο».

Ὁ ἄρχοντας ἐπῆγε 'ς σὸ μαγειρεῖο, ἐπῆρε ἕνα κουτὶ τρυπεμένο καὶ εἶπε «φέρε τὴν πατοῆ σ' νὰ ἐμπαλίζ' καὶ φέρη μ' ἄτο». Ὁ γέρο ἐπῆρε τὸ κουτὶ καὶ ἐπῆγε 'ς σ' ὀσπίτ'. Λέξι τὴν πατοῆν ἄτ' «νὰ ἐμπαλῆς αὐτο κουτὶ». Λέξι ἢ πατοῆ «φέρεν ἄτο τὸν ἄρχοντα καὶ ἄς κλώθ' τ' ἄπέσ' ἔξ' καὶ φέρεν ἄ ἀμπαλίζ' ἄτο». Ὁ γέρο ἐπῆγε 'ς σὸν ἄρχοντα καὶ λέξι ἄτονα «ἢ πατοῆ μ' λέξι, ἄς κλώθ' τὸ κουτὶ τ' ἄπέσ' ἔξ' καὶ φέρη μ' ἄ, ἐμπαλίζ' ἄ». Ἄρχοντας ἐγάλασε καὶ ἔσυρε τὸ κουτὶ καὶ εἶπε τὸ γέρο «ἄμε εἰπέ τὴν πατοῆ σ' ἄς πᾶν γλουπίξ' τὸ χαμαιλέτε καὶ τὸ κίον' φέρη με». Ἐπῆγε ὁ γέρο εἶπε τὴν πατοῆν ἄτ' «νὰ πᾶς γλουπίξ' τὸ χαμαιλέτε καὶ φέρης τὸ κίον' ἄτ'». Εἶπε ἢ πατοῆ τὸ γέρο «ἄμε εἰπέ τὸν ἄρχοντα, ἄς πᾶν κόφτ' τὸ κεφάλιν ἄθε καὶ ἐγὼ γλουπίξ' ἄ».

Ἐψηλάφησε τὴν πατοῆ νὰ πᾶν 'ς σὸ κονάκιν ἄτ'. Ὁ γέρο πάλ' ἐπῆγε ἐντάμα καὶ εἶπε 'ς σὴν πατοῆ ὁ ἄρχοντας «ἐγὼ νὰ παίρω σε γυναικα, ἐσὺ νὰ παίρης με μι;» Ἐπῆρεν ἄτενα γυναικα. Ἐποῖκεν ἄτενα τεμπίξ' «Ἐπῆρα σε γυναικα, ἀμὰ ἄτ' ἐμένα ἐμπροστά ἐσὺ 'κὲ νὰ δεβαίης. Καὶ ἂν λές λόγο, κρεμῖξω σε!». Εἶπεν ἢ γυναικα 'τ' «ἂν κρεμῖξ' με, ἄς σ' ὀσπίτ' ἄπέσ' ὅ,τι πρᾶμα ἀγαπῶ, νὰ παίρω θγύνω». Ἐκεῖνος πάλ' ἐδέχτε.

Ἐτυχανε ἐκεῖ 'ς σὸ μέρος δύο συντρόφ'. Ὁ εἷνας εἶχε ἀρα(μ)πά, ὁ-γι-ἄλλο πάλ' εἶχε κιστράκ'. Καὶ σίτ' ἐπέγιναν 'ς σὸ δρόμο, ἔμειναν 'ς ἕνα μέρος. Ἐκεῖνο τῆ νύχτα τὸ κιστράκ' ἐγέννησε καὶ τὸ κουλοῦν' ἐπῆγε 'ς σὴν ἀραπὰ ἀπουκά. Ἐξυπνίγαν οἱ συντρόφ' καὶ εἶπεν ὁ εἷνας «ἢ ἀρα(μ)πά ἐγέννησε κουλοῦν'». Ὁ-γι-ἄλλο εἶπε «ἢ ἀρα(μ)πά κουλοῦν' γεννᾷ μι; τ' ἐμὸ τὸ κιστράκ' ἐγέννησεν ἄ». Ἐ(ν)τοοῦσ'εφαν, ἐπῆγαν 'ς σὸν ἄρχοντα νὰ κρίνᾷ, τ'ς. Ἄρχοντας 'κ' εὐρέθε 'ς σ' ὀσπίτ'. Ἐρώτεσε ἢ γυναικα 'τ' «(ν)τό (ν)τογὰ ἔχητε;» Ἐκεῖν' εἶπαν «θέλουμε τὸν ἄρχοντα». Ἡ γυναικα πάλ' εἶπε «ἄρχοντας ἐπῆγε 'ς ἕνα κιομέτ'». Οἱ συντρόφ' ἐρώτεσαν «(ν)τό πρᾶμα ἔν'». Ἡ γυναικα εἶπε «τ' ὀψάρα ἐξέθανε ἄς σὴ θάλασσα καὶ ἐδόστανε ἕνα χωράφ', ἐπῆγε νὰ φτάη κιομέτ'». Καὶ εἶπαν ἀτεῖν' «χίτς τ' ὀψάρα ἄς σὴ θάλασσα ἐβγύνουνε καὶ θόσκουντανε χωράφ';». Ἐτότες ἢ γυναικα εἶπε «χίτς ἢ-γι-ἀρα(μ)πά κουλοῦν' γεννᾷ μι;»

Ἐρθεν ὁ ἄρχοντας καὶ ἔμαθε τὴν αἰτία καὶ ἐχουγιάστε καὶ ἐκρέμισεν ἄτενα. Ἐτότες εἶπεν ἢ γυναικα 'τ' «πολλὰ καλό, ἀμὰ ἐμεῖς εἶχαμε λόγο, ἄντα κρεμῖξ' με ἄς σ' ὀσπίτ' ἄπέσ', ὅ,τ' ἀγαπῶ νὰ παίρω καὶ θγύνω». Εἶπεν ἐκεῖνος πάλ'

«πολλά καλά, ὄ,τ' ἀγαπᾶς ἔπαρε καὶ ἔθγα». Ἐτότε ἡ γυναῖκα 'τ' ἐγκαλάσταν ἀτονα καὶ εἶπεν ἀτονα «ἐγὼ ὄλων πολλὰ ἐσένα ἀγαπῶ, ἐσένα νὰ παίρω καὶ θγύνω!». Ἐγκαλάστε ἐπῆρην ἀτονα καὶ ἐδρομάε. Ἀτὸς πάλ' ἀς τ' ἐπιάστε 'ς σὸ λόγον ἀτ', ἔμενανε ἐντάμα. Καὶ γενι(ν)τὲν ἐποίκανε τὴ χαρὰ ἐφτὰ ἡμέρας καὶ ἐφτὰ νύχτας. Ἐφαγαμε, ἔπιναμε καὶ 'ς σὸ τέλος ἄντα ἐχωρίγαμε, ὁ ἄρχοντας ἐδῶκε μασε (μ)πάξι'σ' κάμποσα λίρας. Καὶ σιτ' ἄρχουμονε μὲ τὴ χαρὰ, ἔρδα 'ς ἓνα γιοφύρ' ἀπάν'. Ἐλίγο πάλ' ἔμονε κειφλῆς. Ἐκουσα ἐπουκὰ 'ς σὸ γιοφύρ' ἡ θροδάκα ἐποῖνε «θράκ! θράκ!» Ἐγὼ ἐσπαράγα, ἐθάρρεσα λέγει με «(μ)πράκ! (μ)πράκ!». Ἐφοβέδα, τὰ παράδας ἐκρέμισα καὶ ἔφουγα.

Ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις:

'τοπλάμεσε = ἐμάζευσε, πατῆ = κόρη, τεμπίχ' = διαταγή, κρεμίζω = ἀποδιώκω, θγύνω = θγαίνω, κιστράκ' = φοράδα, ντογά = αἵτησις, κιοίμετ = ἐκτίμησις, χίτσ = καθόλου, ἐχουγιάστε = ὠργίσθη, γενι(ν)τὲν = ἐκ νέου, κειφλῆς = εὐθυμος, ἐσπαράγα = ἐξεπλάγη, (μ)πράκ = ἄφησε.

4. ΔΗΜΩΔΗ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Τὸ σῶμα τῶν δημοσιεύσεων γιὰ δημῶδη τραγούδια ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι, ποὺ ἀναδείχθηκε ἀπὸ τὴν ἐρευνητικὴ διαδικασίᾳ, περιλαμβάνει συνολικὰ τρεῖς δημοσιεύσεις. Ἡ πρώτη καὶ σημαντικότερη εἶναι μιὰ μελέτη τοῦ Ι. Παρχαρίδη ποὺ δημοσιεύθηκε μετὰ τὸ θάνατό του στὸ τεύχος 9 τοῦ περιοδικοῦ *Λαογραφία* τοῦ ἔτους 1926.⁵³ Οἱ ἄλλες δύο ἀποτελοῦν κείμενα τὰ ὁποῖα στηρίχτηκαν σὲ αὐτὴν τὴ μελέτη καὶ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Παρχαρίδη στὸ περιοδικὸ *Ποντιακὰ Φύλλα* τὸ 1936.⁵⁴

Τὸ κείμενο ποὺ ἀναδημοσιεύεται ἐδῶ προέρχεται ἀπὸ τὴν πρώτη μελέτη τοῦ Ι. Παρχαρίδη. Εἰδικότερα, πρόκειται γιὰ μιὰ σειρὰ ἀπὸ δίστιχα ποὺ ἐμφανίζουν ὁμοιοκαταληξία καὶ ἐπομένως, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ μελετητής, προορίζονταν νὰ τραγουδηθοῦν ἐναλλάξ ἀπὸ δύο ἄτομα. Ὅπως καὶ στὴν περίπτωσιν τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν παραμυθιῶν, ἔτσι καὶ ἐδῶ προηγεῖται τὸ κείμενο καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ἐρμηνευτικὲς γλωσσικὲς σημειώσεις τοῦ μελετητῆ.

53. Βλ. καὶ ἐνότητα «Μελέτες γιὰ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ» παραπάνω.

54. Α. Παρχαρίδης, «Τὰ τραγούδια τῆς Ὀφης. Ἀπὸ μελέτη...» τοῦ ἴδιου, «Τὰ τραγούδια τῆς Ὀφης».

1. Τραγωδῶ τραγοδία,
μετὰ ποῖο καρδία;
2. Τέρτ'α', βερέμ'α² πολλά,
οὐ σύρκουντανε³ ὄλα.
3. Τέρτ'α, βερέμ'α πολλά,
οὐ πορῶ νὰ λέγω ὄλα.
4. Ἐφτωχός, γλουπισμένος⁴,
τοῦ πατοῦς κολλισμένος⁵.
5. Ἐγὼ κόφτω χορτάρα,
ἢ σεβτὰ μ' σ' ἴσὰ παρχάρα.
6. Ἐγὼ κόφτω τσ'αῖρα,
ἢ σεβτὰ μ' ἴσὰ παῖρα⁶.
7. Ἡ σεβτὰ μ' ποὺ πορπατεῖ;
φοοῦμαι ζαροπατεῖ⁷.
8. Ὁ ἦλ⁸ο ἐβασίλεψε,
ἢ σεβτὰ μ' π' ἔσίνεψε⁸;
9. Ὁ ἦλ⁹ο ἐβασίλεψε,
τ' ἀτσ'ῶλι μ' ἐξίλεψε⁹.
10. Ἄναυος ἴσ' ἐμέτερα
εἶνε τσ' ἄλλα ἔτερα¹⁰.
11. Ἐἴκιτι¹¹ κρύο νερό!
ἀτὸ κάμ' τσ' ἐγὼ τερῶ.
12. Ἐσ' ἰ πάγω ζ' σὸ γιαλό,
τὸ μουλάρι μ' παλαλῶ¹².
13. Ἐσ' ἰ πάγω ἴσ' σὸ Φιλέσ¹³,
ἄντα φιλῶ σε μὴ κλαίς.
14. Ἐπῆγα ἴσ' σὴν Ἀλαῖσσι¹⁴,
εἶδα σὲ τσ' ἐπλάισσι¹⁵.
15. Σεβτὰ μ' περαθέμπερα¹⁶,
σεῖξον τὸ γιαζλούκ¹⁷ σ' τσ' ἔλα.
16. Ὁ τσ'αιρὸ καλὸ τσ'αιρός,
ἄιτε ἄς πᾶμ' ἴσ' ἕνα μέρος.
17. Ἄιτε ἄς πᾶμε ἴσ' σὸ ρασί
ἐγὼ τσ' ἐσὺ μονασοί.
18. Ἄιτε ἴσ' σὸ χαμαιλέτε,

- καὶνὰ¹⁸ τίπο μὴ λέτε
 19. Ἔ πατσή, ντὸ λὲς ἐσύ;
 - ἄσμα κουρσ' οὐμ-κεσεσί¹⁹.
 20. *haé*²⁰ ἔτουμε πάντα,
 ἡ πατσὴ πάει 'ς σὸν ἄντρα.
 21. Ἡ πατσὴ ντ'²¹ οὐτσ' ἔσ' ἀτο,
 κατουρεῖ τσ' αἰ θρέσ' ἀτό.
 22. Ἡ πατσὴ ντ' οὐτσ' ἐσ' λευ'²²
hèr γιαντάν²³ νεφεσλευ'²⁴.
 23. Τσῆ πατσῆς τ' ἐπουκάτα²⁵
*σάγκιμ*²⁶ σαχταροκάτα.
 24. Τσῆ πατσῆς τὸ μουνερό,
καμ' ἐτσ' εἰ χλίο νερό.
 25. Τσῆ πατσῆς τὸ μουνορρίζ'
 ντὸ ψωλία ἐγνωρίζ'!
 26. Ἔ πατσή, ντὸ κακκανίεις;
 οὐτσ' ἀγαπᾶ σε κανείς.
 27. Ἔ πατσή, ντὸ ζουρξουρίεις²⁷;
 κανείς οὐ ξέρ' τὸ ζόρι σ'.

Ἑρμηνευτικές σημειώσεις:

1. ρ.τ. = πάθη, 2. ρ.τ. = φθίσεις, 3. *σύρονται* = ὑποφέρονται, 4. *ἐκλεπισμένος*, *ξεφλουδισμένος* = πάμπτωχος, 5. *πεφλογοισμένος* = σφόδρα λυπημένος διὰ στέρσην (νέας), 6. ρ.τ. = πρηνῆ μέρη 7. (μήπως) στραβοπατήση (καὶ πέση που), 8. *σινεύω* ρ.τ. = σουφρόνω εἰς τι μέρος καὶ μένω ἀκίνητος καὶ ἀναυδος (ἵνα μὴ μὲ ἴδῃ τις), 9. ρ.τ. = ἐλιγότεψε, 10. διαφορετικά, 11. φρσ. τ. ἐπὶ ἀναμνήσεως = ἔ καϊμένο!
 12. τρελλό, 13. ὄνομα παρχαρίου, 14. ἐλιποθύμησα, 15. πέραθεν πέρα, ἀπὸ πέρα ὡς πέρα, 16. λ.τ. θερινὸς κεφαλόδεσμος, 17. εἰς κανένα, 18. ὁ στίχ. τούρκ. = μὴ κρεμάσης τὴν σφαιριδιοθήκην = μὴ μᾶς κάμης τὸ παλληκάρι (ἄσμα τὸ σ προφ. καθαρῶς οὐχὶ ὡς ὅ). 19. ἔτσι 20. ποῦ, ἦτις, 21. ρ.τ. λαμβάνει ταῖρι (ἔσ'), 22. συντροφεύει, 23. φρσ τ. = ἀπὸ κάθε μέρος, πανταχόθεν, 24. ρ.τ. παίρνει, θγάλλει ἀναπνοήν, διαπνέει, ἀερίζεται, 25. τὸ ἀποκάτω, 26. λ.τ. ὡσάν, ἀπαράλλακτα, 27. μουρμουρίζεις, ἀνησυχεῖς.

5. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ἡ *Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου* (1958) τοῦ Δημοσθένη Οἰκονομίδη ἀποτελεῖ, μαζὶ μὲ τὴν *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς ποντικῆς διαλέκτου* (1955) τοῦ Ἄνθιμου Παπαδόπουλου, τὴ σπουδαιότερη γραμματικὴ περιγραφὴ τῆς ποντιακῆς. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἐκτενὲς κείμενο διαρθρωμένο σὲ τρία μέρη: φωνολογία, μορφολογία καὶ παραγωγή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λεπτομερῆ καὶ ἐξαιρετικὰ διαφωτιστικὴ περιγραφὴ τῶν γραμματικῶν φαινομένων, τὸ κείμενο εἶναι διανθισμένο μὲ πληθώρα παραδειγμάτων γιὰ τὸ κάθε φαινόμενο, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ ὅλες τὶς περιοχὲς τοῦ Πόντου. Μὲ αὐτὸ τὸ δεδομένο, ἐστίασαμε τὴν ἔρευνά μας στὸν ἐντοπισμὸ τῶν παραδειγμάτων ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὀφι. Συγκεκριμένα, ἡ ἀποδελτίωση καταγράφει τὸ γραμματικὸ (φωνολογικὸ ἢ μορφολογικὸ) φαινόμενο καὶ στὴ συνέχεια τυχόν παρατηρήσεις ἢ ἀναφορὲς γιὰ τὴ μορφή ποῦ εἶχε αὐτὸ στὴ συγκεκριμένη γλωσσικὴ ποικιλία. Ἐνα μικρὸ δεῖγμα ἀπὸ τὸν πίνακα αὐτὸ τῆς *Γραμματικῆς* ποῦ ἀναφέρεται στὴν περιγραφὴ τῶν φωνολογικῶν φαινομένων δίνεται παρακάτω στὸν πίνακα 3.

Ἔρευνα ἀρχαίου προφορικοῦ ὕλικου καὶ ἔρευνα πεδίου

Ἡ διαλεκτικὴ ἔρευνα ὁλοκληρώθηκε μὲ τὴν καταγραφὴ προφορικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο ἐξετάστηκαν ἠχητικὰ ἀρχεῖα τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς τὰ ὁποῖα εἶτε ἐντοπίστηκαν στὸ ἠχητικὸ ὕλικὸ τοῦ ἀρχείου τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν εἶτε συλλέχθηκαν ἀπὸ φυσικοὺς ὁμιλητὲς τῆς ποικιλίας στὸ πλαίσιο τριῶν ἐρευνῶν πεδίου στὴ Νέα Τραπεζούντα Πιερίας.

1. Ἀρχαίου προφορικὸ ὕλικὸ

Τὰ παλαιότερα δείγματα μὲ μουσικὴ, τραγούδια καὶ ἀφηγήσεις τῶν κατοίκων τῆς Νέας Τραπεζούνας ἠχογραφήθηκαν στὶς 7 Αὐγούστου τοῦ 1967 στὸ χωριὸ ἀπὸ τὸν Γενικὸ Γραμματέα τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν Σίμο Λιανίδη, ὁ ὁποῖος, ὕστερα ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπιτροπῆς (26.5.1967), ἐπισκέφτηκε χωριὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης μὲ σκοπὸ τὴν καταγραφὴ καὶ τὴ συλλογὴ λαογραφικοῦ, γλωσσικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ὕλικου. Ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἐρευνη-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Γραμματικά φαινόμενα της δριτκής ποντιακής από τη Γραμματική του Δ. Οικονομίδη

ΦΟΝΗΤΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ: Α΄ ΦΩΝΗΝΤΑ
ΠΕΡΙ ΦΩΝΗΝΤΟΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙΩΣΕΩΝ ΑΥΤΟΝ

Άλλοιώσεις Φωνηέντων

Γραμματικό Φαινόμενο	Λειτουργίες	Τύπος	Σελίδα	Παρατηρήσεις
• Κώφωση	1) Άτονον, ένιστε τονούμενον $e (\equiv \epsilon, \alpha) \rightarrow i$	παίξετε	24, στ. 32	Τὸ τοῦ ὄφους παίξετε προήλθεν, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τύπου παίξετε τῆς Προστακτικῆς.
	2) Τὸ ο̅ πρὸ τονομένης συλλαβῆς καὶ συχνότερον μετὰ τονομένην κωφοῦται εἰς ου, καὶ μάλιστα παρὰ τὰ ὕγρα λ, ρ, τὸ μ ἢ τὸ ν	ἀπάνου κάτου καὶ ἀκάτου ἔξου καὶ ἔξουθε	25, στ. 25 25, στ. 26 25, στ. 28	
• Ἐξομοίωσης φωνηέντων	Φωνῆεν ἄτονον (...) ἄφομοιοῦται κατὰ φωνὴν πρὸς ἄλλο (...) καὶ ἰδίως διὰ γειτνιάζον ὕγρον λ ἢ ρ, χειλικὸν μ ἢ καὶ γλωσσοδογτικὸν ν. Ἡ δὲ ἄφομοίωσις αὕτη γίνεται προχωρητικῶς ἢ ὀπισθοχωρητικῶς			
	1) Προχωρητικῇ	ἀστερῆρε	27, στ. 28	(Ὄφ.) Σαράχ. < ἄριστερὰ (= ἄριστερα ἐπίφρ.)
	2) Ὀπισθοχωρητικῇ	μαπαθῆκω φαράς	28, στ. 15 28, στ. 18	(Ὄφ.) < μεταθῆκω (Ὄφ. μόνον εἰς αἰτ. πληθ. ὡς τρία φαράς) < φοράς
• Ἀνομοίωσης φωνηέντων	Ἐκ δύο φωνηέντων ὁμοφώνων φερομένων εἰς δύο ἀλεπαλλήλους συλλαβὰς τῆς αὐτῆς λέξεως τὸ ἐν (ἄτονον τὸ πλεῖστον) μεταβάλλεται πολλακῶς εἰς ἑτερόφωνον καὶ μάλιστα ὁσάκις γειτνιάζει ὕγρον λ, ρ ἢ μ, ν.			
	1) Προχωρητικῇ	χαλερός	29, στ. 10	(Ὄφ.) < χαλαρός
2) Ὀπισθοχωρητικῇ	λοξάπ*, τὸ	29, στ. 31	(Ὄφ.) < λαξάπ* (τ. ἔ. ἄπιον Λαξών, Λαξίας = ἄπιον καὶ ἀπίδα ἐν τῇ χώρα τῶν Λαξίων)	

• Συναίρεσις	Δίλο ομόφωνα φωνήεντα συμπίπτοντα (...) άπλοποιούνται και προφέρονται ως έν, ένν, ένν τόν έν ξξ αύτων, τόν πρώτων συνήθως ή και τόν δεύτερον ένίστε, τονίζεται.	ξόν	30, στ. 12	(Όφ.) γεν. πληθ. έκ του ξόνου
• Συνίξεις	-	-	-	-
	$\alpha < \epsilon$	διαρχία, ή	40, στ. 1	(Όφ.) < διασεκτία (= τόν δισεκτον έτος)
	$\epsilon < \alpha$	χαιραρός	41, στ. 6	(Όφ.) < χαιλαρός διά τόν λ, ρ κατά τόν άλλα εις -ερός
	$\epsilon < \eta$	μισατέρ'	42, στ. 25	(Όφ. Χαλδ.) < μισατήρ'
		σκέπιδας, ό	44, στ. 23	(τ. ε. σφηκίδ.) (Όφ.)
		σκορπερ, ό	45, στ. 12	(Όφ.) < σκορπίο < σκορπίος
	$\epsilon < \iota$	στομέσ', τόν	45, στ. 14	(Όφ.) < στομίκι (= στόμικι παρ' Ησύχ.)
		εργή, ή	45, στ. 15	(Όφ. Τρίπ.) < ιγδή (= ιγδών), έν μη δι' άνομοίωσιν
	$\epsilon < \epsilon\iota$	δνερο	46, στ. 15	(Όφ.)
		άλεον	47, στ. 7	άλεον (Κερασ. Τρίπ.) < άλογον, έν δε Σαρήνω άλεον
	$\epsilon < \sigma \text{ ή } \omega$	πεπτικός, ό	47, στ. 11	(Όφ.)
		δνεμα	47, στ. 14	(Όφ.) < δνομα
		άδρωπος	47, στ. 19	(Σαράξ.) < άνδρωπος, πρδ. ατρορο Μπόδ.
		κρεπίξω	47, στ. 21	(Όφ.) < κρωπίξω, κόπτω με κρωπίον
		άντάμα	49, στ. 20	σντάμα (Χαλδ.) < έντάμα (Τρίπ. και σντάμα Όφ.)
	$o < \epsilon$	ζογάρ'	49, στ. 26	και τόν Όφτικόν ζογάρ' (έν Χαλδ. κ.ά. ζηνγάρ') προσηλθεν ούτω: ζου(γ)άρ' > ζουάρ' > ζεφάρ' > ζοδάρ' > ζογάρ
	$o < \varrho$	άγρος	50, στ. 3	(Όφ.) < άγρος (Χαλδ. κ.ά.), παρ' δ και άγρος
		άσημένο	50, στ. 3	(Όφ.) < άσημένον(ν) και συνήθ. άσημένον
	$\omega < \vartheta$	κρότερο	50, στ. 11	(Όφ.) < κρωότερον
	$\varrho > o$	σκορπερ, ό	50, στ. 17	Και έξ Όφειος έχομεν σκορπερ ό (έκ της αϊτ. σκορπερ(ν) τ. ε. σκορπίος
	$ou < \iota$ (ι, η, ει, υ, ου)	άξουλο	51, στ. 5	(Όφ.) < άξηλο, λεγόμενον επί ευχής να μη βασκανθή τις
	$ou < \iota$, εις δάνεια της τουρκικής	θακούρ'	51, στ. 10	(Όφ.) [...] < θακίτ (τουρκ., χρόνος, καιρός, ήτοι περίοδος χρονική)
• Ήτεραί αλλοιώσεις φωνήεντων και διφθόγγων				

τή,⁵⁵ ή ηχογράφηση έγινε με μαγνητόφωνο Grundig TK6L και ταινίες τύπου BASF. Κατά τη διάρκεια συνέντευξης με τους κατοίκους του χωριού (δεν διευκρινίζονται τα κριτήρια με τα όποια έγινε η επιλογή των πληροφορητών) ο έρευνητής συνομιλεί με τους πληροφορητές για τα ήθη και τα έθιμα, αλλά και γενικότερα για την καθημερινή ζωή στον Πόντο, χρησιμοποιώντας μια μορφή κοινής ποντιακής, ή όποια, ωστόσο, περιέχει πολλές προσμείξεις από την κοινή νέα ελληνική. Επίσης, παρότι η ποιότητα του ήχου είναι άρκετά καλή για τα τεχνικά δεδομένα της εποχής, ο έρευνητής παρεμβαίνει στη συζήτηση περισσότερο από όσο επιτρέπει η γλωσσολογική πρακτική της επιτόπιας έρευνας με αποτέλεσμα να περιορίζεται σημαντικά η διάρκεια του πραγματικού χρόνου του διαλεκτικού λόγου στην όφιτικη ποντιακή. Το προφορικό ύλικό που συλλέχθηκε περιλαμβάνεται στην «ταινία ύπ' αριθμόν 11» και είναι συνολικής διάρκειας 48 λεπτών και 17 δευτερολέπτων.

Πρόσφατα, η Έπιτροπή Ποντιακών Μελετών προχώρησε στην ψηφιοποίησή του και στη συνέχεια (Ιούνιος 2009) στην ανάρτησή του στην ιστοσελίδα της (<http://www.omega technology.gr/epitropi2/>). Έκτοτε είναι προσβάσιμο στο ευρύ κοινό που ενδιαφέρεται για θέματα ιστορίας της ποντιακής γλώσσας, αλλά και των ελληνικών διαλέκτων γενικότερα.

Ωστόσο, πέρα από το άμιγώς λαογραφικό ενδιαφέρον, το συγκεκριμένο ήχητικό ύλικό έχει ανεκτίμητη αξία και από γλωσσολογική άποψη, καθώς αποτελεί την πρώτη καταγραφή της προφορικής όφιτικης ποντιακής στον έλλαδικό χώρο. Στον πίνακα 4 παρουσιάζονται τα θέματα των συνεντεύξεων, ή ήμερομηνία και ό τόπος όπου έγινε ή καταγραφή, οί πληροφορητές που συμμετείχαν και ό τόπος καταγωγής τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Πηγές με προφορικό γλωσσικό ύλικό για την όφιτικη ποντιακή

Χειρόγραφο περί Όφρευς

Διάρκεια (πηγή): 0:00-2:40 (CD:46), Ήχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)

Πληροφορητές: Χατζηιωαννίδης Ήλιος, Αλχαζίδης Νικόλαος, Αδαμίδης Παναγιώτης, Αδαμίδης Χρήστος (Τόπος διαμονής: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης, τόπος καταγωγής: Όφρις)

55. Σίμος Λιανίδης, «Η Α΄ άποστολή συλλογής λαογραφικού και γλωσσικού ύλικού», *Αρχείον Πόντου* 29 (1989), σ. 384.

Χοροὶ Ὕφεως

Διάρκεια (πηγή): 2:40-4:35 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Λαγκευτὸν (Τικ)

Παίζει ἀγγεῖον ὁ Χρῆστος Ἀδαμίδης
 Διάρκεια (πηγή): 4:35-6:24 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Διπλὸν (Ουμάλ')

Παίζει ἀγγεῖον ὁ Χρῆστος Ἀδαμίδης
 Διάρκεια (πηγή): 6:24-7:30 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Σιστὸν

Παίζει ἀγγεῖον ὁ Χρῆστος Ἀδαμίδης
 Διάρκεια (πηγή): 7:30-8:40 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Τὸ ὄργανο ἀγγεῖον

Διάρκεια (πηγή): 8:40-24:10 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Χριστούγεννα καὶ κάλαντα στὸν Ὑφει

Διάρκεια (πηγή): 24:10-34:40 (CD:46), Ἦχογράφηση: 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα
 Κατερίνης)
 Πληροφορητής: Ἀδαμίδης Χρῆστος (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα Κατερίνης,
 τόπος καταγωγῆς: Ὑφεις)

Διάφορα ἔθιμα Ὕφεως

Διάρκεια (πηγή): 34:40 - 48:17 (CD:46), Ἦχογράφηση 7.8.1967 (Νέα Τραπεζούντα
 Κατερίνης)
 Πληροφορητρία: Παρασκευοπούλου Καλλιόπη (Τόπος διαμονῆς: Νέα Τραπεζούντα
 Κατερίνης, τόπος καταγωγῆς: Γίγα Ὕφεως)

2. Έρευνες πεδίου στη Νέα Τραπεζούντα Πιερίας

Τὸν Μάιο τοῦ 2003 καὶ τοῦ 2006 ὁμάδα γλωσσολόγων ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Αἰγαίου, μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν Ἀνθὴ Ρεβυθιάδου καὶ τὸν Βασίλειο Σπυρόπουλο, ξεκίνησε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ τοπικοῦ Πολιτιστικοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Συλλόγου «Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης» ἔρευνα πεδίου μὲ σκοπὸ τὴ γλωσσολογικὴ μελέτη τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς τῆς Νέας Τραπεζούντας. Πολλὰ ἀπὸ τὰ δεδομένα ποὺ συλλέχθηκαν στὸ πλαίσιο τῶν δύο αὐτῶν ἐπιτόπιων ἐρευνῶν ἀποτελέσαν τὴ βάση γιὰ τὴ συγγραφή τῆς διατριβῆς τῆς Μαρίας-Ἄννας Τηλιοπούλου,⁵⁶ ἡ ὁποία, μὲ ἀφετηρία τὴ συμπεριφορὰ τῶν δομῶν ρῆμα+κλιτικό, ἐξετάζει τὴ σημερινὴ μορφή τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς, τὶς ἐπιδράσεις τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς σὲ αὐτὴν καὶ τὴν ἀνάκλασή τους στὴ διαμόρφωση τοῦ γραμματικοῦ συστήματος τῶν γηραιότερων καί, κατὰ συνέπεια, ἀδεντικότερων ὁμιλητῶν τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς στὴ Νέα Τραπεζούντα. Ἡ ἔρευνα πεδίου συνεχίστηκε τὸν Μάιο τοῦ 2009 στὸ πλαίσιο τῆς ὑποτροφίας τοῦ προγράμματος «Μελέτες» τοῦ Κοινοφελοῦς Ἰδρύματος Ἰωάννη Σ. Λάτση.

Συγκεκριμένα, ἡ Ἀνθὴ Ρεβυθιάδου καὶ ὁ Βασίλειος Σπυρόπουλος ἐπισκέφθηκαν τὸ χωριὸ Νέα Τραπεζούντα Πιερίας τὸν Μάρτιο τοῦ 2009 καὶ ἤρθαν σὲ ἐπαφή μὲ τὸν Πολιτιστικὸ καὶ Μορφωτικὸ Σύλλογο «Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης» προκειμένου νὰ ἀνανεώσουν τὶς ἐπαφές τους μὲ φυσικοὺς ὁμιλητῆς καὶ ὁμιλήτριες τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς. Ἡ συλλογὴ τοῦ προφορικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου πραγματοποιήθηκε μὲ ἐπιτόπια ἔρευνα στὸ χωριό, στὸ διάστημα ἀπὸ τὶς 23 ἕως τὶς 27 Μαΐου 2009, μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἐλεύθερης συνέντευξης,⁵⁷ ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ στὴν ἐκμαίευση καθημερινοῦ καὶ φυσικὰ ἐκφερόμενου λόγου. Ἄν καὶ τὸ μειονέκτημα τῆς μεθόδου εἶναι ὅτι δὲν ἐπιτρέπει στοὺς ἐρευνητῆς νὰ ἐκμαιεύσουν συγκεκριμένες γραμματικὲς δομές –κάτι ποὺ ἐπιτυγχάνεται μόνον μὲ στοχευμένες ἔρευνες, ποὺ βασίζονται σὲ εἰδικὰ σχεδιασμένα ἐρωτηματολόγια–, αὐτὸ ἀντισταδμίζεται ἀπὸ τὴ δυνατότητα συλλογῆς αὐθόρμητου φυσικοῦ λόγου. Ἐνα ἐπιπλέον πλεονέκτημα εἶναι ὅτι τὸ ὕλικό ποὺ συλλέγεται μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ μελλοντικὰ ἀπὸ γλωσσολόγους καὶ ἄλλους ἐρευνητῆς, οἱ

56. Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...».

57. Ἀργύρης Ἀρχάκης / Μαριάνα Κονδύλη, *Εἰσαγωγή σὲ ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*, Ἀθήνα, Νῆσος, 2002.

όποιοι ένδεχομένως εστιάζουν σε διαφορετικά φαινόμενα και χρήσεις του λόγου των συνεντεύξεων.

Η προσωπική συνέντευξη περιλάμβανε περίπου 30-45 λεπτά αυθόρμητης όμιλιας. Και στις τρεις έρευνες πεδίου ή συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ψηφιακού κωδικοποιητή δεδομένων (MARANTZ PMD-660) και μικροφώνου για έρευνα πεδίου και ελεγχόμενη έγγραφη (AKG C680BL). Ειδικότερα, η διαδικασία που ακολουθήθηκε ήταν η εξής: αρχικά οι όμιλητές κλήθηκαν να περιγράψουν ήθη και έθιμα του τοπικού τους πολιτισμού (π.χ. γάμους, προξενιά, ταφικά έθιμα), θέματα καθημερινής ζωής (π.χ. αγροτικές και κτηνοτροφικές εργασίες, μαγειρική), όπως και εμπειρίες ή μνήμες από τον ξεριζωμό, τον εμφύλιο πόλεμο κ.λπ. Για την εκμείωση αυτών των αφηγήσεων ακολουθήθηκε ένα γενικό πλαίσιο ερωτήσεων, χωρίς, ωστόσο, να τηρηθεί συγκεκριμένη σειρά. Επίσης, όλες οι συνεντεύξεις οργανώθηκαν με τη βοήθεια μελών του συλλόγου που υποδείκνυαν από πριν τους καταλληλότερους πληροφορητές και μās συνόδευαν στις επισκέψεις μας, δίνοντας με αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα στους πληροφορητές να νιώσουν οικειότητα με τα μέλη της ομάδας μας, να μās εμπιστευτούν και να χρησιμοποιήσουν όσο το δυνατόν πιο αυθόρμητο και φυσικό λόγο. Στο τελευταίο συνέβαλε και το γεγονός ότι –με εξαίρεση τις πρώτες, πιλοτικές συνεντεύξεις του 2003– οι συνοδοί αναλάμβαναν συχνά και το ρόλο του συνεντευκτή χρησιμοποιώντας ως κώδικα επικοινωνίας την κοινή ποντιακή και όχι την κοινή νέα ελληνική. Συχνά μάλιστα διατύπωναν στην κοινή ποντιακή και ερωτήσεις των έρευνητών που προέκυπταν κατά τη διάρκεια της αφήγησης. Παρατηρήθηκε επίσης ότι, πολύ συχνά, οι πληροφορητές διηγούνταν ιστορίες άπευδυνόμενοι στους συνοδούς και όχι στα μέλη της έρευνητικής ομάδας, καθώς υποσυνείδητα θεωρούσαν ότι η διάλεκτός τους γίνεται κατανοητή μόνο από τα όμογλωσσα μέλη της κοινότητάς τους.

Κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων επιτόπιων έρευνών ηχογραφήθηκαν 18 όμιλητές, 3 άνδρες και 15 γυναίκες ηλικίας 68-89 ετών. Κατά τη διάρκεια της τρίτης έρευνας πεδίου ηχογραφήθηκαν συνολικά 27 ενήλικα άτομα, 7 γυναίκες και 20 άνδρες ηλικίας 48-84 ετών.⁵⁸

58. Στην έρευνα πεδίου του 2003 συμμετείχαν συνολικά 8 άτομα ως πληροφορητές, όλες γυναίκες, 4 ηλικίας 78-89 ετών (Ομάδα 1) και 4 ηλικίας 68-75 ετών (Ομάδα 2). Στην έρευνα πεδίου του 2006 συμμετείχαν συνολικά 10 άτομα ως πληροφορητές (3 άνδρες και 7 γυναίκες). Από αυτά 2 άνδρες και 5 γυναίκες ήταν ηλικίας 76-87 ετών (Ομάδα 1), ενώ 1 άνδρας και 2 γυναίκες ήταν ηλικίας 71-73 ετών (Ομάδα 2). Στην

Από την έπεξεργασία του γλωσσικού ύλικου που συλλέχθηκε στις δύο πρώτες έρευνες πεδίου (Μάιος 2003 και 2006) προέκυψε τὸ συμπέρασμα ὅτι στὴ Νέα Τραπεζούντα ὑπάρχουν συνολικὰ τέσσερις ὁμάδες ὁμιλητῶν καὶ ὁμιλητριῶν. Εἰδικότερα:

- Ὅμάδα 1: ἄτομα ἡλικίας 75 ἐτῶν καὶ ἄνω, τὰ ὁποῖα εἶναι εἴτε μονόγλωσσα εἴτε δίγλωσσα μὲ κυρίαρχη γλῶσσα τὴν ὀφίτικη ποντιακή.
- Ὅμάδα 2: ἄτομα ἡλικίας ἀπὸ 50 ἕως 75 ἐτῶν ποὺ χρησιμοποιοῦν τὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ ὡς βασικὴ γλῶσσα ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ καὶ τὴν κοινὴ ποντιακὴ σὲ συγκεκριμένες καταστασιακὲς συνθηκὲς.
- Ὅμάδα 3: ἄτομα ἡλικίας ἀπὸ 35 ἕως 50 ἐτῶν, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὡς κυρίαρχη γλῶσσα τὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ, ἀλλὰ καὶ μιὰ μορφή κοινῆς ποντιακῆς μὲ πολλὲς προσμειξεῖς ἀπὸ τὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ, τὴν ὁποῖα χρησιμοποιοῦν περιστασιακὰ.
- Ὅμάδα 4: ἄτομα ἡλικίας ἀπὸ 20 ἕως 35 ἐτῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι βασικὰ ὁμιλητὲς τῆς κοινῆς νέας ἑλληνικῆς καὶ διαθέτουν μόνον παθητικὴ γνώση τῆς κοινῆς ποντιακῆς καὶ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς, τὴν ὁποῖα χρησιμοποιοῦν μόνον στὰ τραγούδια.

Στόχος τῆς τελευταίας ἔρευνας πεδίου (Μάιος 2009) ἦταν κυρίως ἡ συλλογὴ ὕλικου ἀπὸ ὁμιλητὲς καὶ ὁμιλήτριες τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Ὅμάδα 2, δηλ. ἄτομα ἡλικίας ἀπὸ 50 ἕως 75 ἐτῶν, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν τὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ ὡς βασικὴ γλῶσσα ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀφίτικη ποντιακὴ καὶ τὴν κοινὴ ποντιακὴ σὲ συγκεκριμένες καταστασιακὲς περιστάσεις ὅπως, γιὰ παράδειγμα, γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ ἄτομα ἀπὸ τὴν Ὅμάδα 1 ἢ γιὰ νὰ τραγουδήσουν παραδοσιακὰ τραγούδια μὲ τὴ συνοδεία λύρας κ.ἄ. Παράλληλα, τὸ ὕλικὸ αὐτὸ συμπληρώθηκε καὶ μὲ κάποιες συνεντεύξεις ἀπὸ μέλη τῆς Ὅμάδας 1.

Τὸ πρωτογενὲς προφορικὸ ὕλικὸ ὁργανώθηκε καὶ ταξινομήθηκε χρονολογικὰ ἀνὰ ὁμιλητὴ. Παράλληλα, δημιουργήθηκε ἕνα «ἡμερολόγιο» γιὰ κάθε πληροφορητὴ μὲ στοιχεῖα γιὰ τὸν τόπο καὶ τὸ χρόνο γέννησῆς του κ.λπ. Μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς καταγραφῆς τοῦ προφορικοῦ

ἔρευνα τοῦ 2009 συμμετεῖχαν συνολικὰ 27 πληροφορητὲς, οἱ ὁποῖοι κατανέμονται ὡς ἑξῆς: 2 γυναῖκες καὶ 3 ἄνδρες ἡλικίας 77-84 ἐτῶν (Ὅμάδα 1), 16 ἄνδρες καὶ 3 γυναῖκες ἡλικίας 52-75 ἐτῶν (Ὅμάδα 2), 1 ἄνδρας ἡλικίας 48 ἐτῶν (Ὅμάδα 3).

ύλικου, άκολουθήσε ή διαδικασία άπομαγνητοφώνησης, έπεξεργασίας και φωνητικής μεταγραφής τών ήχητικών άρχείων με τή βοήθεια έξειδικευμένου λογισμικού.⁵⁹ Εϊδικότερα, τά άρχετα «κόπηκαν» προκειμένου νά άπομονωθεί τó ύλικό πού έπρόκειτο νά αναλυθεί γλωσσολογικά.

Άπό τή γλωσσολογική έπεξεργασία τού συλλεχθέντος προφορικού ύλικου έντοπίστηκαν όρισμένα βασικά φωνολογικά, γραμματικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά τής όφίτικης ποντιακής τής Νέας Τραπεζούντας. Ή δυσκολία στην άνάλυση τού ύλικου έγκειται στόν έντοπισμό τών γραμματικών φαινομένων πού χαρακτηρίζουν τήν όφίτικη ποντιακή και στο διαχωρισμό τους άπό εκείνα πού χαρακτηρίζουν τήν κοινή ποντιακή ή και τήν κοινή νέα έλληνική τής περιοχής. Σημαντική βοήθεια στόν άκριβή έντοπισμό τών όφίτικων τυπολογικών χαρακτηριστικών πρόσφερε ή άντιπαραβολική μελέτη τού προφορικού ύλικου με τά δεδομένα πού προέκυψαν άπό τή συστηματική έρευνα τού γραπτού γλωσσικού ύλικου τής όφίτικης ποντιακής όπως, για παράδειγμα, ή γραμματική καταγραφή πού περιλαμβάνεται στο σημειωματάριο τού Dawkins,⁶⁰ τó λεξικό τού Deffner και ή έργασία του για τó άπαρέμφατο,⁶¹ οί γραμματικές παρατηρήσεις και τó γλωσσάρι τού Παρχαρίδη,⁶² οί γραμματικές παρατηρήσεις τού Οικονομίδη για τήν όφίτικη⁶³ κ.ά.

Βασικά γραμματικά χαρακτηριστικά τής όφίτικης ποντιακής

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ή έπαφή τών Ποντίων πού προέρχονταν άπό διαφορετικές ζώνες τού Πόντου τόσο μεταξύ τους όσο και με τούς γηγενείς πληθυσμούς τού έλλαδικού χώρου είχε ως άποτέλεσμα τή σταδιακή τυπολογική σύγκλιση τών έπιμέρους γλωσσικών ποικιλιών τής ποντιακής.⁶⁴

59. Paul Boersma / David Weenink, «Praat: doing phonetics by computer (Version 5.1.20) [Computer program]». Ανάκτηση: 31.10.2009 άπό <http://www.praat.org/>

60. Richard M. Dawkins, «Όφικ, 17.VIII.14–21.VIII.14». Χειρόγραφο σημειωματάριο στο Άρχετο Dawkins πού άπόκειται στην Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library of the University of Oxford, 1914. Καταχώριση ως ARCH.Z.DAWK.7(5).

61. Deffner, «Die Infinitive...» τού ίδιου, «Glossar des...».

62. Ιωάννης Παρχαρίδης, «Γραμματική τής διαλέκτου Τραπεζούντος: Περί επίδέτων, άντωνυμιών και θαρυτόνων ρημάτων», 1880, Χειρόγραφο 335, Κέντρο Έρεύνης τών Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ίδιωμάτων, Άκαδημία Άθηνών· τού ίδιου, «Συλλογή ζώντων μνημείων...».

63. Οικονομίδης, *Γραμματική...*

64. Χατζησαββίδης, «Τά ποντιακά...»· Mackridge, «Pontic...»· Τομπαΐδης, «Ή ποντιακή...»· Drettas, *Aspects...* Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...».

Όστόσο, παρὰ τὴ γενικότερη τάση ὁμογενοποίησης ποὺ παρατηρεῖται, εἶναι πιθανὸν νὰ διατηρηθοῦν καὶ ὀρισμένα πρωτογενῆ στοιχεῖα μιᾶς ποικιλίας ὅταν οἱ συνδῆκες εἶναι εὐνοϊκές. Ἡ Νέα Τραπεζούντα ἀποτελεῖ μιὰ τέτοια περίπτωση λόγῳ τῆς ὁμοιογενοῦς σύστασης τοῦ πληθυσμοῦ τῆς.

Εἰδικότερα, ἡ ἔρευνά μας καταδεικνύει ὅτι ἀκόμη καὶ σήμερα ἐντοπίζονται, κυρίως στοὺς γηραιότερους ὁμιλητὲς τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς (Ομάδα 1), μιὰ σειρά ἀπὸ γραμματικὲς δομὲς ποὺ διαφοροποιοῦν τὴν ὀφίτικη ποικιλία ἀπὸ ὅλες τὶς ὑπόλοιπες ποντιακὲς ποικιλίες τόσο σὲ φωνολογικὸ ὅσο καὶ σὲ μορφολογικὸ καὶ συντακτικὸ ἐπίπεδο. Ἐπίσης, εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ διατηρεῖ κάποιες (ὁμολογουμένως ἐλάχιστες) δομὲς ἀπὸ τὴν τουρκικὴ, οἱ ὁποῖες παρεξέφρησαν μέσω μηχανισμῶν μεταφορᾶς δομῶν (transfer) ἀπὸ τὴ μιὰ γλῶσσα στὴν ἄλλη κατὰ τὴν περίοδο συνύπαρξης τῆς ἑλληνικῆς μὲ τὴν τουρκικὴ στὴν ἀρχικὴ κοιτίδα. Στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ παρατηροῦνται κάποιες δομὲς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν τουρκικὴ (π.χ. ἡ χρῆση τοῦ *μι* γιὰ τὸ σχηματισμὸ ἐρώτησεων ὀλικῆς ἀγνοίας ἢ ἡ ἐπένδση τοῦ οὐρανικοῦ /j/ σὲ μεσοφωνηεντικά περιβάλλοντα).

Στὴν ἐνότητα αὐτὴ παραθέτουμε κάποια βασικὰ τυπολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ὅπως ἀναδείχτηκαν ἀπὸ τὴν ἔρευνα τοῦ γραπτοῦ ἀρχαίου ὕλικου καὶ τῶν δημοσιευμένων γραπτῶν πηγῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἔρευνα πεδίου στὴ Νέα Τραπεζούντα. Στὴν παρουσίαση ποὺ ἀκολουθεῖ δίνεται ἐμφαση στὰ διάφορα τυπολογικὰ χαρακτηριστικὰ, ὅπως αὐτὰ ἀναφέρονται στὶς ὑπάρχουσες γραμματικὲς περιγραφὲς καὶ καταγραφὲς⁶⁵ καὶ πάντα σὲ σύγκριση μὲ τὰ τυπολογικὰ χαρακτηριστικὰ, σωζόμενα καὶ μὴ, τῆς σύγχρονης μορφῆς τῆς διαλέκτου, ὅπως αὐτὴ καταγράφηκε ἀπὸ τὶς τρεῖς ἔρευνες πεδίου στὴν περιοχή.

Ἡ παρουσίαση τῶν παραδειγμάτων γίνεται ὡς ἑξῆς: Ἀρχικὰ δίνεται ὁ τύπος στὴ μορφή μὲ τὴν ὁποία παρουσιάζεται στὴν πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλεῖται καὶ στὴ συνέχεια ἀκολουθεῖ ἡ φωνηματικὴ μεταγραφή του σύμφωνα μὲ τὸ Διεθνὲς Φωνητικὸ Ἀλφάβητο.⁶⁶ (Τὰ σύμβολα τῶν πηγῶν καὶ ἡ φωνητικὴ τους ἀντιστοιχία δίνονται στὸν πίνακα 2 παραπάνω.) Ἐπίσης, ὅπου εἶναι ἐφικτό, δίνεται καὶ ἡ φωνητικὴ μεταγραφή τοῦ ἴδιου τύπου. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κωδικοποίηση τῶν ἠχητικῶν γλωσσικῶν δεδομένων, δίνονται

65. Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*: Dawkins, «Ὀφίς...».

66. Βλ. International Phonetic Association, *Handbook of the International Phonetic Association*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

πρώτα τὰ «Ἀρχικά Ὄνόματος Πληροφορητῆ» μὲ λατινικούς χαρακτήρες, π.χ. SE, στὴ συνέχεια ὁ «Ἀριθμὸς Ἐρευνας Πεδίου», π.χ. III, καί, τέλος, ὁ «Αὔξων Ἀριθμὸς Ἦχητικῶ Ἀρχείου», π.χ. 163.

1. Φωνολογικὰ χαρακτηριστικὰ

α. Θέση τοῦ τόνου

Στὴν ὀφίτικη ποντιακή, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες ποντιακὲς ποικιλίες (Χαλδία, Ματσούκα κ.ἄ.), ἡ θέση τοῦ τόνου δὲν περιορίζεται στὶς τρεῖς τελευταῖες συλλαβὲς τῆς λέξης:

(1)	α.	κλώσκουνδανε
/klosk-untan/
klóskundane	Dawkins, «Ὁφίς...», σ. 4
	β.	ἐτράνυναν-ε
/e-tranin-an/
etráninane	Οἰκονομίδης, <i>Γραμματική...</i> , σ. 80
	γ.	έμορφεσσα
/emorf-esa/
émorfesa	IV_III_163
	δ.	/e-val-an eme/
[évalaneme]	Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...» σ. 114
E_II_28

Ο Παρχαρίδης⁶⁷ ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸν τονισμό στὸ ἐπίπεδο τῆς φράσης: «Ὁ Ὁφίτης ἐκάστην πρότασίν του ἀρχίζει τονίζων βαρέως ἐπὶ τῆς πρώτης λέξεως καὶ ταπεινῶν βαθμηδὸν τὴν φωνήν, ἐπαναλαμβάνει τὸν ἴδιον βαρὺν τονισμόν καὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς φωνῆς ἐσπευσμένως ἐν τῇ τελευταίᾳ λέξει, σύρων ἐπὶ τέλους τὴν φωνήν του μέχρις οὗ ἐκψυχῆση ἐντὸς τοῦ στόματος».⁶⁸ Ἡ συγκεκριμένη περιγραφή ὑποδηλώνει ὅτι ἡ πρώτη λέξη πιθανότατα ἐκφέρονταν μὲ ὑψηλὸ τόνο ὁ ὁποῖος βαθμιαῖα χαμῆλωνε, ἐνῶ στὸ τέλος τῆς λέξης, τῆς φράσης ἢ τοῦ ἐκφωνήματος ὑπῆρχε τονικὴ μελωδία ποὺ πρόσθετε στὴ μακρότητα τῶν ληκτικῶν στοιχείων τοῦ ἐκφωνήματος.

67. I. Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων...».

68. Στὸ ἴδιο, σ. 120.

β. Ἐπένδυση τοῦ γ

Ὅλες οἱ πηγές συμφωνοῦν ὅτι στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ἢ χασμωδία θεραπεύεται μὲ ἐπένδυση τοῦ γ, ὅπως φαίνεται στὰ ἀκόλουθα παραδείγματα:

(2)	α.	οἱ γαγκ' ἐλ'	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 157
		/i angel-i/	(πβ. ἀγκέλο [áŋjelɔ])
		i jaŋjél	
	β.	οἱ θείγοι	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 157
		/i θi-i/	
		i θi:ji	

Ὁ Οἰκονομίδης σχολιάζει: «Ἐμφανίζεται τὸ ἡμίφωνον *j* [...] ἐν μέσῳ ἑτεροφώνων τῆς αὐτῆς λέξεως φωνηέντων ἢ ἐν συντάξει μεταξὺ ἑτεροφώνων πάλιν φωνηέντων» καὶ παραθέτει τὰ παρακάτω παραδείγματα:⁶⁹

(3)	α.	παλαίjo (Ὁφ.) < παλαῖο(ν) = παλαιὸν
	β.	ὁ φλέjo (Ὁφ.) < φλέο < φλοῖο (= φλοῖος)
	γ.	ὁ <i>j</i> ἄρκο (Ὁφ.) < ὁ ἄρκον (Χαλδ. κ.ἄ.)

Τὰ δεδομένα ἀπὸ τὶς γραπτὲς πηγὲς βεβαιώνουν ὅτι τὸ ἐπενδυτικὸ γ εἰσάγεται γιὰ νὰ ἀποτρέψει τὴ χασμωδία τόσο μέσα στὴ λέξη ὅσο καὶ μεταξὺ τοῦ ἄρθρου καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ. Ὁ κανόνας δὲν ἐπιβιώνει στὴ σύγχρονη ὀφίτικη ποντιακὴ τῆς Νέας Τραπεζούντας.

γ. Ἀποβολὴ ἄτονου ληκτικοῦ *i* (/i/)

Στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ἀποβάλλεται τὸ ληκτικὸ ἄτονο *i* (/i/), ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ παρακάτω παραδείγματα:

(4)	α.	εκείν	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 6
		/ekin-i/	
		[ecín]	
	β.	στ' εἰλ'	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 44
		/stil-i/	(πρβλ. στ' εἰλ' εἰς/
		[stí:li]	/stil-is/ [stí:lis])

69. Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*, σ. 128. Ὁ Οἰκονομίδης δηλώνει ἀδιακρίτως τὸ ὑπερωικὸ καὶ οὐρανικὸ ἤχηρὸ τριτόμενο μὲ τὸ λατινικὸ γράμμα *j*.

Ο Παρχαρίδης αναφέρει ότι η αποβολή του άτονου ι αφήνει «ΐχνη» στο γειτονικό σύμφωνο: «Εν Όφει (ἄχι καὶ ἐν Σαράχω) πᾶσα λέξις λήγουσα εἰς σύμφωνον, ἂν μετὰ τοῦτο ἀπεβλήθῃ ὁ φθόγγος σὲ ι, προφέρεται οὕτως, ὥστε ὁ ἀποβληθεὶς φθόγγος ἀκούεται ἐλαφρῶς ἐν τῷ στόματι ὡς πνεῦμα, ὅπερ ἐσημειώθη διὰ τοῦ j».⁷⁰

(5)	α.	ἄνωθόρj	Παρχαρίδης, «Συλλογή...», σ. 124
	β.	ἀπίδj	

Ο Dawkins⁷¹ δηλώνει, ἂν καὶ ἄχι συστηματικά, τὴν οὐρανικοποίηση με τὴν ἀπόστροφο μόνο γιὰ σύμφωνα ποὺ ἀπαντοῦν σὲ περιβάλλον πρὶν ἀπὸ μπροστινὸ φωνῆεν ε (/e/), ι (/i/) καὶ ä (/æ/), π.χ. καβάλ' (σ. 40), στ' εἰλ' (πβ. εστειλ' ἰν' ετει) (σ. 44), μάτ' (πβ. μάτ' ä) (σ. 45) πούλ' (πβ. επούλ' εσα) (σ. 22). Συγκεκριμένα, ἀναφέρει ὅτι «Υγρά εἶναι τα σύμφωνα τ, λ, ν, γ, κ ὅταν ἐπεταὶ ἢ ε ἢ ι» (σ. 46) καὶ δίνει τὸ παράδειγμα:

(6)	ο	κλέφτ' ες
	οι	κλέφτ'

Στὴν πραγματικότητα ὁ κανόνας ἐπηρεάζει καὶ τὰ συριστικά (σ + {ε, ι}, σ. 45), π.χ. τράσῦ, τράῆσα (σ. 125). Ἡ ἴδια προφορά διατηρεῖται καὶ σήμερα στὴ Νέα Τραπεζούντα, ἀλλὰ ἡ οὐρανικοποίηση περιορίζεται στὰ ληκτικά ἀντηχητικά, συριστικά καὶ ὑπερωικά σύμφωνα (7α) καὶ ἄχι στὰ κορωνδικὰ καὶ χειλικὰ (7β), ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ παρακάτω ἐνδεικτικὰ παραδείγματα:

(7)	α.	να θάλ'	IV_III_185
		/na val-i/	
		[naváɫ]	
		αλλάζ'	IV_III_164
		/alaz-i/	
		[alázʰ]	
		ὄσ'	IV_III_155
		/os-i/	
		[óʃ]	

70. I. Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων...», σ. 120.

71. Dawkins, «Όφεις...».

β.	τὸ σπῖτ /to spit-i/ [tospít]	SL_III_131
	παξιμάδ /paksimað-i/ [paksimáð]	IV_III_164
	χωράφ /choraf-i/ [choráf]	IV_III_172

δ. Τροπή τοῦ ὑπερωικοῦ κ (/k/) σὲ τῶ (/tʃ/)

Ὁ συγκεκριμένος κανόνας ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Asan καὶ τὸν Παρχαρίδη, ὄχι ὅμως ἀπὸ τὸν Dawkins, ὡς βασικὸ φωνολογικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ὀφίτικης.⁷² Σύμφωνα μὲ τὸν Ι. Μεγαλόπουλο (προσωπικὴ ἐπικοινωνία) ὑπῆρχε στὴν ὁμιλία τῆς πρώτης γενιᾶς προσφύγων, ἀλλὰ σταδιακὰ ἔχασε ἔδαφος μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἀπαντᾷ πλέον στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ τῆς Νέας Τραπεζούντας. Ὁ Οἰκονομίδης ἐπισημαίνει ὅτι ἓνα οὐρανικοποιημένο [tʃ], τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ οὐρανικοποίηση τοῦ ὑπερωικοῦ /k/ ὅταν προηγούνται τὰ μπροστινὰ φωνήεντα /e, i/ παρατηρεῖται καὶ στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ τῶν μουσουλμάνων τοῦ Ὁφρεως, ἐπισήμανση ποὺ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸν Mackridge.⁷³

(8)	α.	/ke/ tʃe	Asan, Ὁ πολιτισμός..., σ. 341
	β.	τσυρώνω /kir-ono/ tʃiróno (< κυρώνω)	Οἰκονομίδης, Γραμματικὴ..., σ. 90
(9)	α.	τῶαι /ke/ tʃe	Οἰκονομίδης, Γραμματικὴ..., σ. 92

72. Asan, Ὁ πολιτισμός...: Ι. Παρχαρίδης, «Συλλογὴ ζώντων μνημείων...» Dawkins, «Ὁφρις...».

73. Mackridge, «Greek-speaking Moslems...» τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken...».

β. Τούρτσ'
/turk-i/
túrʈʃ

Ἡ Οἰκονομίδης⁷⁴ παραδέτει καὶ παραδείγματα ὅπου ὁ συγκεκριμένος κανόνας ἐφαρμόζεται καὶ στὸ ἤχηρὸ ὑπερωικὸ /g/:

- (10) α. ἀνζέυω (Ἔφ.) < ἀγγεύω (Χαλδ.) = ἐγγίζω
β. ἀνζελος (Ἔφ.) < ἄγγελος

Ἡ μόνη περίπτωση οὐρανικοποίησης ποὺ ἀπαντᾷ στὸν Dawkins ἀφορᾷ τὸ ἄρθρο *τση/tsi* (γενικὴ ἐνικὸς θηλυκοῦ) καὶ *τ(σ)η/t(s)i* (αιτιατικὴ πληθυντικοῦ ἀρσενικοῦ καὶ θηλυκοῦ).⁷⁵ Ἀπὸ τὰ γραμματικά του σχόλια ὑποδηλώνεται ὅτι ἴσως ὁ κανόνας δὲν ἦταν ἐνεργὸς, τουλάχιστον στὰ χωριά ποὺ ἐπισκέφτηκε. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, σχεδὸν τρεῖς δεκαετίες νωρίτερα, ὁ Παρχαρίδης ἀναφέρει τὴν τροπὴ τοῦ κ σὲ [tʃ] ὡς τὸ βασικὸ διαφοροποιητικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς σὲ σχέση μὲ τὴς ὑπόλοιπες ποντιακὲς ποικιλίες τῆς Τραπεζούντας: «Τὸ μάλιστα διακρίνον τὴν Ὀφίτικην διάλεκτον ἀπὸ τὴν ἐν Τραπεζούντῃ εἶναι ἐκτὸς τῆς διαφορᾶς τῶν λέξεων καὶ τὸ φθογγολογικὸν μέρος. Εἶναι δὲ πρῶτον πάντων ἡ προφορὰ τοῦ κ ὡς *tsch* πρὸ τῶν φθόγγων *ε* καὶ *ι* πάντοτε, ὡς καὶ τοῦ *γ* ἐν τῷ διπλῷ *γγ* τὴν προφορὰν τοῦ κ ἔχον· ἐξαιρεῖται μόνον ἡ περίστασις, καθ' ἣν πρὸ τοῦ κ ἀμέσως ἢ ἐν προηγούμενῃ συλλαβῇ ὑπάρχει ὁ φθόγγος *sch* καὶ ὅταν τὸ κ προῆλθεν ἐκ τροπῆς τοῦ *γ*»:

- (11) α. κ'αιρὸς Παρχαρίδης, «Συλλογὴ...», σ. 145
β. κ'υδώνη Παρχαρίδης, «Συλλογὴ...», σ. 146
γ. γυνακ'εῖο Παρχαρίδης, «Συλλογὴ...», σ. 131

Τὰ ἀντικρουόμενα δεδομένα ἀπὸ τὴς γραπτὲς πηγὲς μᾶς ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ συγκεκριμένος κανόνας πιθανότατα δὲν εἶχε καθολικὴ ἰσχὺ σὲ ὅλες τὴς τοπικὲς ποικιλίες τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς.

ε. Συγχώνευση τῶν *ι* καὶ *α* (/i + a/) σὲ [æ]

Ἡ συγχώνευση τοῦ μπροστινοῦ ὑψηλοῦ /i/ μὲ τὸ πίσω χαμηλὸ /a/ σὲ [æ]

74. Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*, σ. 93.

75. Εἶναι πιθανὸν ἡ οὐρανικοποίηση τοῦ κορωνιδικοῦ τ (/t/) νὰ ὀφείλεται σὲ μετάθεση τοῦ ληκτικοῦ ζ (/s/) τῆς γενικῆς ἐνικὸς καὶ αιτιατικῆς πληθυντικοῦ.

μαρτυρείται σὲ πολλές ποντιακὲς διαλέκτους⁷⁶ καὶ ἀπαντᾶ, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, καὶ στὴν ὀφίτικη ποντιακή.

- (12) α. τα σπῖτᾶ σπῖτ Dawkins, «ἘΦις...», σ. 5
/ta spit-i-a/ /spít-i/
ta spítæ spít
- β. πούλ'äto Dawkins, «ἘΦις...», σ. 32
/pul-i ato/ (πθ. ου πούλ'ει με /ú rúli me/)
 ρύλæto

Στὴ σημερινὴ ὀφίτικη ποντιακή τῆς Νέας Τραπεζούντας ἡ συγχώνευση ἀποφεύγεται καὶ προτιμᾶται ἡ συνίζηση, π.χ. *παραμύθεα* [paramíθ^ea] (IV_III_170), *χωράφεια* [xo^ráf^ea] (SL_III_131), *φέρεατο* [f^er^eato] (KI_III_97), κ.λπ.

2. Μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ

α. Ὀνοματική μορφολογία

1. ἈΡΘΡΟ

Στὴν ὀφίτικη ποντιακή διατηρεῖται ὁ τύπος τῆς γενικῆς ἐνικοῦ τοῦ ἀρσενικοῦ τοῦ/tu, ὁ ὁποῖος ἐπεκτείνεται καὶ στὴ γενική πληθυντικοῦ ὄλων τῶν γενῶν. Ὁ τύπος τῆς γενικῆς ἐνικοῦ γιὰ τὸ θηλυκὸ εἶναι *τῆ/tsi/*. Ἡ αἰτιατικὴ τοῦ ἐνικοῦ παραμένει γιὰ τὸ ἀρσενικὸ *τόν/ton/* καὶ γιὰ τὸ θηλυκὸ *τῆν/tin/*. Ἡ ὀνομαστικὴ πληθυντικοῦ γιὰ τὸ θηλυκὸ εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὸ ἀρσενικὸ, δηλ. *οἰ/i/*, ὅπως καὶ ἡ αἰτιατικὴ πληθυντικοῦ, δηλ. *τσοί/t(s)i/*.⁷⁷ Ἀπὸ αὐτὰ προκύπτει ὅτι τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ ἔχουν τοὺς ἴδιους τύπους στὸν πληθυντικὸ καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει διάκριση μεταξὺ ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ στὴ γενική. Ἡ κλίση τοῦ ἄρθρου στὴν ὀφίτικη ποντιακή εἶναι ἡ ἐξῆς:

76. Πρὸβλ. Drettas, *Aspects...*

77. Ὁ Dawkins («ἘΦις...») στὸ σημειωματάρειό του παραδέτει μόνο τὸν τύπο *το(ο)ι/tsi/*. Αὐτὸ πιθανότατα σημαίνει ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς ἦταν ὁ βασικὸς τύπος τοῦ ἄρθρου στὴ διάλεκτο, ὅπως μιλοῦσαν στὴν Τουρκία πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν. Ὡστόσο, στὴ σημερινὴ ὀφίτικη ποντιακή τῆς Τουρκίας φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ποικιλία. Ἐπειὶ ὁ Mackridge («Greek-speaking Moslems...») ἀναφέρει ὅτι στὴ Σαράχο ὁ τύπος τῆς αἰτιατικῆς πληθυντικοῦ εἶναι *τους/tus*, ἐνῶ στὸ Ζησινοῦ *τσοί/tsi*. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Asan (Ὁ πολιτισμὸς...) δίνει γιὰ τὸ Τσοροῦκ τὸν τύπο *τοι/ti*.

(13) Τὸ ὀριστικὸ ἄρθρο στὴν ὀφίτικη ποντιακῆ

	ΑΡΣΕΝΙΚΟ		ΘΗΛΥΚΟ		ΟΥΔΕΤΕΡΟ	
ΕΝΙΚΟΣ						
ON	ο	/o/	η	/i/	το	/to/
GEN	του	/tu/	τση	/tsi/	του	/tu/
ΑΙΤ	τον	/ton/	την	/tin/	το	/to/
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ						
ON	οι	/i/	οι	/i/	τα	/ta/
GEN	του	/tu/	του	/tu/	του	/tu/
ΑΙΤ	τ(σ)οι	/t(s)i/	τ(σ)οι	/t(s)i/	τα	/ta/

2. ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ

Στὴν ὀφίτικη ποντιακῆ ὁ μεταπλασμὸς τῶν ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν οὐσιαστικῶν σὲ οὐδέτερα στὸν πληθυντικὸ ἔχει λάβει μεγάλη ἔκταση μὲ ἀποτέλεσμα πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ οὐσιαστικὰ νὰ ἔχουν πληθυντικὸ καὶ στὸ οὐδέτερο ἢ μόνον στὸ οὐδέτερο.⁷⁸ Παραθέτουμε μιὰ σειρά παραδειγμάτων ἀπὸ τὸν Dawkins:⁷⁹

(14)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
ἄκυλος	οι ἄκύλ'(οι) – τα ἄκυλ'ία	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 47
νύφε	οι νύφες – τα νυφάδᾱ	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 163

(15)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
δρόμος	τα δρόμια	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 47
πόνος	τα πόνια	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 47
αδελφή	τ' ἀδέλφια	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 157
ανέψ	τ' ἀνέψια	Dawkins, «Ὁφικ...», σ. 157

78. Γιὰ τοὺς μεταπλασμοὺς τῆς ποντιακῆς γενικότερα, βλ. Γεώργιος Χατζιδάκις, «Περὶ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου καὶ ἰδία περὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀναλογικῶν σχηματισμῶν», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* 8 (1911-1912), σ. 1-35 καὶ *Οἰκονομίδης, Γραμματικὴ...*

79. Dawkins, «Ὁφικ...».

Άλλο χαρακτηριστικό τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι ἡ ἐπέκταση τῆς κλίσης τοῦ πληθυντικοῦ τῶν οὐσιαστικῶν σὲ -ος στὸν πληθυντικὸ τῶν ὑπόλοιπων ἄρσενικῶν καὶ θηλυκῶν οὐσιαστικῶν (παραδείγματα ἀπὸ τὸν Dawkins).⁸⁰

(16)

ΕΝΙΚΟΣ			
ΟΝ	κλέφτες	μάερας	γυναίκα
ΑΙΤ	κλέφτε	μάερα	γυναίκα
ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ			
ΟΝ	κλέφτ(οι)	μάερ(οι)	γυναίκ(οι)
ΑΙΤ	κλέφτους	μάερους	γυναίκους

Ένα ἄλλο χαρακτηριστικό τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι καὶ ἡ ἐκτεταμένη χρήση τοῦ ἐπιθήματος τοῦ πληθυντικοῦ -ανδ τόσο στὰ ἄρσενικὰ οὐσιαστικὰ σὲ -ας/-εσ (17) καὶ στὰ θηλυκὰ σὲ -α (18) ὅσο καὶ στὰ (ἄρσενικὰ) οὐσιαστικὰ σὲ -ος (19):⁸¹

80. Στὸ ἴδιο, σ. 46, 71, 162.

81. Ὁ Ἄνθιμος Παπαδόπουλος (*Ἱστορικὴ Γραμματικὴ...*, σ. 48-49) ἀναφέρει ὅτι τὸ ἐπίθημα αὐτὸ φέρει κάποια ὑποτιμητικὴ χροιά ἢ δηλώνει ἓνα σύνολο ὁμοειδῶν στοιχείων. Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ χρήση τοῦ συγκεκριμένου ἐπιθήματος γιὰ τὴ δήλωση οἰκογενειακῶν ὀνομάτων ἢ ὀνομάτων μὲ συγκεκριμένη τοπικὴ προέλευση (στὸ ἴδιο, σ. 125-126). Ὁ Dawkins («Ὁφεις...», σ. 73) δίνει μιὰ λίστα μὲ τέτοιους ὀνοματικούς σχηματισμούς:

- (i) α. Κρινιτάνδ(οι) = ἀπὸ τὴν Κρινίτα
- β. Ζουρλάνδ(οι) = ἀπὸ τὸ Ζουρὲλ
- γ. οἱ Βασιλάνδ(οι) = οἱ Βασιλειάδαι
- δ. Παρασκεβάνδ(οι) = Παρασκευόπουλοι
- ε. Τερξάνδ(οι) = οἱ Τερξίδαι

Ὡστόσο, ἡ χρήση τοῦ ἐπιθήματος αὐτοῦ σὲ περιπτώσεις ὅπου δὲν φέρει τὴ συλλογικὴ ἢ περιφρονητικὴ του σημασία ὑποδηλώνει ὅτι τὸ ἐπίθημα εἶχε γενικὰ ἐπεκταθεῖ καὶ στὴ δήλωση τοῦ ἀπλοῦ πληθυντικοῦ. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες σχετικὰ βλ. D. E. Oeconomides, «Die Nominalendung Nominalendung -ánd(οι) -άνδων (-ανδίων) -άνδους und -ánd(οι) -άνδων (-ᾶνδια) -ᾶνδας», *Glotta* 25 (1936), σ. 189-193 καὶ Charalambos Symeonidis, «Die Nominalendung -άντ(οι), άντων, -άντα im neugriechischen Dialekt des Pontos», *Ἀρχεῖον Πόντου* 36 (1980), σ. 97-103.

(17)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝ	κλέφτες ⁸² αγέρακα ⁸³	κλεφτάνδ(οι) αγερακάνδ(οι)
ΑΙΤ	κλέφτε αγέρακα	κλεφτάνδους αγερακάνδους

(18)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝ	θέρα ⁸⁴	θεράνδ(οι)
ΑΙΤ	θέρα	θεράνδους

(19)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝ	λύκος ⁸⁵	λυκάνδ(οι)
ΑΙΤ	λύκο	λυκάνδους

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πτωτικές καταλήξεις που ακολουθούν μετά το επίθημα *ανδ-* είναι αυτές του πληθυντικού των ουσιαστικών σε *-ος*, δηλ. *-οι* για την ονομαστική πληθυντικού, *-ων* για τη γενική πληθυντικού και *-ους* για την αιτιατική πληθυντικού. Η γενική πληθυντικού διαθέτει επίσης και τύπους με την κατάληξη *-ων*, ιδιαίτερα για τα οικογενειακά όνόματα και τα όνόματα τοπικής προέλευσης, μολονότι η κατάληξη αυτή δεν εμφανίζεται στην κλίση των αντίστοιχων ουσιαστικών σε *-ος*.⁸⁶

Σχετικά με τη γενική πληθυντικού τώρα, ο Asan και, σε μεγάλο βαθμό, ο Dawkins δεν δίνουν τύπους της συγκεκριμένης πτώσης.⁸⁷ Ο Dawkins μάλιστα στις λίγες περιπτώσεις που δίνει τέτοιους τύπους παραθέτει τον ίδιο τύπο με αυτόν της γενικής ενικού. Αυτό πιθανότατα φανερώνει ότι στη μορφή της διαλέκτου όπως αυτή μιλιόταν (και πιθανότατα ακόμη μιλιέται) στον Πόντο ή γενική πληθυντικού είχε υποχωρήσει, φαινόμενο το οποίο

82. Dawkins, «Όφης...», σ. 46.

83. Deffner, «Glossar des...», σ. 190.

84. Dawkins, «Όφης...», σ. 46.

85. Στο ίδιο, σ. 47.

86. Βλ. Oeconomides, «Die Nominalendung...» και Οικονομίδης, *Γραμματική...*, σ. 150.

87. Asan, *Ο πολιτισμός...* Dawkins, «Όφης...».

παρατηρείται και στην υπόλοιπη μικρασιατική ελληνική.⁸⁸ Αντίθετα, στη μορφή της διαλέκτου που καταγράφηκε στη Νέα Τραπεζούντα Πιερίας οι γενικές πληθυντικοὶ ἔχουν ἐπανεέλθει, πιθανότατα ὡς ἀποτέλεσμα ἐπαφῆς μὲ τὴν κοινὴ ποντιακὴ ἢ καὶ τὴν κοινὴ νέα ἑλληνική.

Τέλος, ἡ ὁφίτικη ποντιακὴ ἔχει ἀναπτύξει μιὰ ξεχωριστὴ κατάληξη *-ās* γιὰ τὴν ὀνομαστικὴ καὶ τὴν αἰτιατικὴ πληθυντικῶν ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν οὐσιαστικῶν. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ κατάληξη αὐτὴ κανονικὰ ἐμφανίζεται στὸν πληθυντικὸ⁸⁹ κάποιων μὴ ἀνθρώπινων θηλυκῶν οὐσιαστικῶν πὺν λήγουν σὲ φωνῆεν *ā/-æ/* ὡς ἀποτέλεσμα τῆς συγχώνευσης τῶν φωνηέντων *e + a* (*/e + a/*), ὅταν τὰ τελευταῖα εἶναι ἄτονα:

(20)

ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ			
ΟΝ	ἀδελφουσίν-ās ⁹⁰	ἀλλά	κνιδέ-ας ⁹¹
ΑΙΤ	ἀδελφουσίν-ās		κνιδέ-ας

Στὴν ὁφίτικη ποντιακὴ, ἡ κατάληξη αὐτὴ ἐπεκτάθηκε καὶ σὲ ἄλλα μὴ ἀνθρώπινα θηλυκὰ ἰσοσύλλαβα οὐσιαστικά πὺν λήγουν σὲ *-a*:

(21)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
ἡ παλάμα	τα παλάμας	(ΟΝ & ΑΙΤ)	Dawkins, «Ὅφικ...», σ. 71
ἡ μωροδῖκα	τα μωροδῖκας	(ΟΝ & ΑΙΤ)	Dawkins, «Ὅφικ...», σ. 46
ἡ λείβα	τα λείβας	(ΟΝ & ΑΙΤ)	Dawkins, «Ὅφικ...», σ. 163

88. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor...*

89. Στὴν ποντιακὴ τὰ οὐσιαστικά πὺν δηλώνουν μὴ ἀνθρώπινες ὀντότητες ἔχουν στὸν πληθυντικὸ κοινὲς καταλήξεις γιὰ τὴν ὀνομαστικὴ καὶ τὴν αἰτιατικὴ. Ἡ κατάληξη πὺν χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ τίς δύο πτώσεις εἶναι αὐτὴ τῆς αἰτιατικῆς πληθυντικῶν (συγκρητισμὸς πτώσης, βλ. Vassilios Spyropoulos / Konstantinos Kakarikos, «Aspects of dialectal variation in the Greek declension: A feature-based approach», στὸ Geert Booij / Angela Ralli / Sergio Scalise (ἐπιμ.), *Morphology and Dialectology: On-line Proceedings of the 6th Mediterranean Morphology Meeting (MMM6)*, University of Patras, 2009, σ. 49-62.

90. Deffner, «Glossar des...», σ. 198· Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*, σ. 175 κ.ἑ.

91. Dawkins, «Ὅφικ...», σ. 48.

Μέσω αὐτῶν, ἡ συγκεκριμένη κατάληξη πέρασε καὶ στὰ ἀντίστοιχα μὴ ἀνθρώπινα ἀνισοσύλλαβα δηλυκὰ οὐσιαστικά σὲ -α ποὺ σχηματίζουν τὸν πληθυντικό μὲ τὸ ἐπίθημα -αδ:

(22)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
ἡ παρά	τα παράδᾶς (ON & AIT)	Dawkins, «Παραμῦθια Σουρμένων...», σ. 105, 4
ἡ παρτσά	τα παρτσάδᾶς (ON & AIT)	Παρχαρίδης, «Περὶ τῶν ἐν Ὀφει ἁσμάτων», σ. 132, 25

Τὸ ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἡ κατάληξη αὐτὴ μετεξελίχθηκε σὲ κοινὴ κατάληξη ὀνομαστικῆς καὶ αἰτιατικῆς πληθυντικοῦ τῶν συγκεκριμένων ἀνισοσύλλαβων οὐσιαστικῶν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν τὸ οὐσιαστικὸ δηλώνει ἀνθρώπινη ἢ μὴ ἀνθρώπινη ὄντοτητα:

(23)

ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
ἡ μάνα	τα μανάδᾶς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 46
ἡ νύφε	τα νυφάδᾶς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 157
ο παπάς	τα παπάδᾶς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 10
ἡ πεδερᾶ	τα πεδερᾶδᾶς (ON & AIT)	Dawkins, «Ὀφεις...», σ. 157
ἡ πατσή	τα πατσήδᾶς (ON & AIT)	Παρχαρίδης, «Περὶ τῶν ἐν Ὀφει ἁσμάτων», σ. 131, 17

β. Ρηματικὴ μορφολογία

1. ΑΥΞΗΣΗ

Ἐνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ρηματικῆς μορφολογίας τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι ἡ διατήρηση τῆς αὐξησης στὴ δήλωση τῆς παρελθοντικῆς χρονικῆς βαθμίδας. Ἔτσι, οἱ τύποι τῶν παρελθοντικῶν χρόνων τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς διαδέτουν πέρα ἀπὸ τὶς ἐξειδικευμένες παρελθοντικὲς καταλήξεις καὶ αὐξηση ἢ ὅποια εἶναι ὑποχρεωτική, δηλαδὴ ἐμφανίζεται πάντα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν τονίζεται ἢ ὄχι (24).⁹² Ἡ αὐξηση ἐμφανίζεται μὲ

92. Γιὰ μιὰ φορμαλιστικὴ ἀνάλυση τοῦ φαινομένου τῆς αὐξησης στὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ καὶ τὶς διαλέκτους τῆς, συμπεριλαμβανομένης τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς, ἢ ὅποια συνδέει τὴν ὑποχρεωτικὴ τῆς ἐμφάνιση μὲ τὴν ἀπουσία τοῦ ἐπιθήματος -ηκ

δύο μορφές: (α) ως συλλαβική αύξηση, δηλαδή ως πρόδημα ε- όταν τὸ ρηματικὸ θέμα ἀρχίζει ἀπὸ σύμφωνο, ὅπως στὰ παραδείγματα στὸ (24) καὶ (β) ως χρονική αύξηση, δηλαδή ως πρόδημα α/α/ ποὺ ὅμως τρέπεται σὲ ε /ε/ (25):⁹³

(24) α. γράφω	→	έγραφα	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 164
β. ξέρω	→	έξερνα	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 123
γ. κλώσκομαι ⁹⁴	→	εκλώσκουμανε	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 164
δ. γράφω	→	έγραψα	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 164
ε. κλώσκομαι	→	εκλώστα (κἔκλώσθα)	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 164
(25) αλείφω	→	έλειφα	Dawkins, «Ώφεις...», σ. 158

2. ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΟ

Ίσως τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς ρηματικῆς μορφολογίας τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι ἡ διατήρηση τοῦ ἀπαρεμφάτου. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ ἀνήκει, μαζί μὲ τὶς διαλεκτικὲς ποικιλίες τῆς Τραπεζούντας, τῶν Σουρμένων καὶ τῆς Σάντας, σὲ ἐκείνη τὴν ομάδα τῶν ποικιλιῶν τῆς ποντιακῆς οἱ ὁποῖες διαθέτουν ἀπαρεμφατικούς τύπους, δηλαδή ἄκλιτους ρηματικούς τύπους ποὺ μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν τὸν πυρήνα μιᾶς πρότασης. Αὐτοὶ οἱ τύποι σχηματίζονται μὲ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης *-εινε/-ηνε/-ινε*⁹⁵

ποὺ δηλώνει τὴ συνοπτικὴ παρελθοντικὴ βαθμίδα, βλ. Vassilios Spyropoulos / Anthi Revithiadou, «The morphology of past in Greek», *Μελέτες γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Γλῶσσα* 29 (2009), σ. 108-122.

93. Ὄταν τὸ ρηματικὸ θέμα ἀρχίζει ἀπὸ ἄλλο φωνῆεν, τότε τὸ φωνῆεν αὐτὸ παραμένει τὸ ἴδιο.

94. Ὁ Dawkins («Ώφεις...», σ. 4) δίνει τὸν τύπο *κλώσκομαι* ἂν καὶ ὁ σωστὸς τύπος τοῦ ρήματος εἶναι *κλώσκουμαι*. Παραθέτουμε τὸν τύπο ὅπως τὸν δίνει ὁ Dawkins.

95. Ὑπάρχει ἓνα μικρὸ ζήτημα σχετικὰ μὲ τὴν ὀρθογραφία τῆς συγκεκριμένης κατάληξης, ἡ ὁποία ἔχει τὴν κοινὴ φωνολογικὴ πραγματώση *-iine/*. Οἱ παραδοσιακὲς γραμματικὲς τῆς ποντιακῆς (Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ... καὶ Ἄνθ. Παπαδόπουλος, Ἱστορικὴ Γραμματικὴ...*) συσχετίζουν τὴν ὀρθογραφία μὲ τὴν ἑτυμολογικὴ προέλευση τοῦ ἐπιδήματος καὶ τὸ γράφουν μὲ *ει* ὅταν πρόκειται γιὰ ἐνεργητικὸν τύπο καὶ μὲ *ι* ὅταν πρόκειται γιὰ παθητικὸν τύπο. Ὁ Dawkins («Ώφεις...») τὸ γράφει μὲ *ι* δηλώνοντας σαφῶς τὴ φωνολογικὴ του ἀντιπροσώπευση. Στὴν παρούσα ἐργασία δὲ ἀκολουθήσαμε τὴν παραδοσιακὴ ὀρθογραφία μὲ τὴν ἐπισήμανση πὼς πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια κατάληξη καὶ στὴν ἐνεργητικὴ καὶ στὴν παθητικὴ φωνή.

στη συνοπτική ρηματική θάση (τὸ λεγόμενο ἀοριστικὸ δέμα):⁹⁶

- (26) γράφω → γράφεινε < γραφ-σ-είνε
 ΘΕΜΑ-ΣΥΝ-ΑΠΑΡ
 → γράφτηνε < γραφ-θ-ήνε
 ΘΕΜΑ-ΠΑΘ. ΣΥΝ-ΑΠΑΡ

Ὡστόσο, ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν προαναφερθεῖσα διαλεκτικὴ ὑποομάδα ὡς πρὸς τὸ ὅτι τὸ ἀπαρέμφατό της εἶναι κλιτὸ, δηλαδὴ διαδέτει ἕξι τύπους, καθένας ἀπὸ τοὺς ὁποίους δηλώνει τὸ πρόσωπο καὶ τὸν ἀριθμὸ τοῦ ὑποκειμένου του.⁹⁷ Οἱ καταλήξεις αὐτές, ποὺ δηλώνουν τὸ πρόσωπο καὶ τὸν ἀριθμὸ καὶ ἀκολουθοῦν τὸ ἀπαρεμφατικὸ ἐπίθημα, εἶναι οἱ καταλήξεις ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς παρελθοντικούς χρόνους:

(27)

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
1	γράφειν-α	γράφειν-αμε
2	γράφειν-ες	γράφειν-ετε
3	γράφειν-ε	γράφειν-ανε

Παραθέτουμε κάποιους σχηματισμοὺς ἀπαρεμφάτων ἀπὸ τὸν Dawkins:⁹⁸

- (28) φοβούμαι → φοβεθήνα
 στέκουμαι → σταθήνα
 ερωτώ → ερωτέσινα
 κλαίνω → κλάψινα
 κλώσκουμαι → κλωστήνα

Τὸ συγκεκριμένο χαρακτηριστικὸ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ἔχει ἐξαφανιστεῖ πλέον στὴ μορφή τῆς διαλέκτου ὅπως μιλιέται σήμερα στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ

96. Πὰ περισσότερες πληροφορίες σχετικά μὲ τὸ σχηματισμὸ καὶ τὴ μορφολογία τοῦ ἀπαρεμφάτου, βλ. I. Παρχαρίδης, *Γραμματικὴ τῆς διαλέκτου...* Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

97. Defner, «Die Infinitive...» Ἄνθ. Παπαδόπουλος, «Παιομίαια...» Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

98. Dawkins, «Ὀφίς...», σ. 164.

καί στο σύνολο τῆς ποντιακῆς γενικότερα.⁹⁹ Ὡστόσο, ὑπάρχουν σοβαρὲς ἐνδείξεις ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ χρησιμοποιεῖται στὴ μορφὴ τῆς διαλέκτου ποὺ μιλιέται σήμερα στὴν Τουρκία.¹⁰⁰

3. ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ, ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΜΕΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Περνώντας στὸ χῶρο τῆς μορφοσύσταξης, ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ σχηματίζει κανονικὰ τὴν ὑποτακτικὴ μὲ τὸ μόριο νὰ καὶ τὴν ἄρνηση μὴν. Ἀντίθετα, δὲν διαθέτει τὸ μελλοντικὸ μόριο θά, καὶ ἡ δήλωση τοῦ μέλλοντα γίνεται ἐπίσης μὲ τὸ μόριο νά. Ὡστόσο, ἡ δήλωση αὐτὴ διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τῆς ὑποτακτικῆς ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ μέλλοντας δὲν δέχεται τὴν ἄρνηση μὴν ἀλλὰ τὴν ἄρνηση οὐκ, ἡ ὁποία συνδυαζόμενη μὲ τὸ νὰ δίνει τὸ μόριο οὐκενὰ ἢ οὐτῶενά:

(29)

ΥΠΟΤΑΚΤΙΚΗ	ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ
να (μη) γράφω	(ουτῶε)να γράφω
να (μη) στείλω	(ουτῶε)να στείλω

Τέλος, ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ κανονικὰ δὲν διαθέτει συντελεσμένους τύπους. Ὡστόσο, ἤδη ἀπὸ πολὺ νωρὶς, εἶχαν εἰσέλθει στὸ σύστημά της τέτοιοι τύποι ἀπὸ τὴν κοινὴ ποντιακὴ, οἱ ὁποῖοι σχηματίζονται μὲ τὸ βοηθητικὸ ρῆμα ἔχω καὶ τὴ μετοχή:¹⁰¹

(30)

ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΣ	ΥΠΕΡΣΥΝΤΕΛΙΚΟΣ	ΣΥΝΤ. ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ
ἔχω γραμμένον	εἶχα γραμμένον	να ἔχω γραμμένον

Οἱ τύποι αὐτοὶ ὡς νεωτερισμοὶ ἔχουν ἀποκτήσει πλέον κανονικὴ ταυτότητα καὶ κατανομὴ στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ὅπως αὐτὴ μιλιέται σήμερα στὴν Ἑλλάδα. Ὁμοίως, καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς κοινῆς νέας

99. Dimitrios Tombaidis, «L'infinifit dans le dialecte grec du Pont Euxin», *Balkan Studies* 18 (1977), σ. 155-174· Δημήτριος Τομπαΐδης, «Πάλι γιὰ τὸ ἀπαρέμφατο στὴν ποντιακὴ διάλεκτο», *Ἀρχεῖον Πόντου* 48 (1998-1999), σ. 5-14.

100. Mackridge, «Greek-speaking Moslems...»· τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken...»· Asan, *Ὁ πολιτισμός...*

101. Ἀνθ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ...*· Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

έλληνικης, πιθανότατα, όμως, μέσω της κοινής ποντιακής, έχουν άρχισει να υπεισέρχονται και τύποι του μέλλοντα με τὸ θά. Δὲν εἶναι σίγουρο ἂν καὶ κατὰ πόσο αὐτοὶ οἱ τύποι ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στὸ σύστημα τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ἢ ἀποτελοῦν τύπους μιᾶς παράλληλης γραμματικῆς λόγω τῆς ἐπαφῆς τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς μετὰ τὴν κοινὴ ποντιακὴ καὶ κυρίως μετὰ τὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ.

3. Συντακτικὰ χαρακτηριστικὰ

α. Ἄρνηση

Ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ διαθέτει δύο τύπους ἄρνησης, οἱ ὁποῖοι καθορίζουν καὶ τὴ διάκριση ὀριστικῆς-ὑποτακτικῆς. Ἡ ἄρνηση μὴ(ν) ἀκολουθεῖ τὸ μόριο τῆς ὑποτακτικῆς νὰ καὶ ὀρίζει τὴν ὑποτακτικὴ. Ἀντίθετα, τὸ μόριο ἄρνησης τῆς ὀριστικῆς, εἶναι οὐ μπροστὰ ἀπὸ σύμφωνο καὶ οὐκ/οὐτς ἢ κ/τς μπροστὰ ἀπὸ φωνῆεν. Ἔτσι, ἡ ὀφίτικη ποντιακὴ διαφοροποιεῖται τόσο ἀπὸ τὴν κοινὴ νέα ἑλληνικὴ, ὅπου ἡ ἄρνηση εἶναι δέ(ν), ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ποικιλίες τῆς ποντιακῆς, ὅπου ἡ ἄρνηση εἶναι κ(ι):

(31)	α.	οὐ κομβώνω σε	Dawkins, «Ὅφικς...», σ. 4
	β.	οὐκ ἔρθε	Dawkins, «Ὅφικς...», σ. 4
	γ.	οὐκελίμεξα το	Dawkins, «Ὅφικς...», σ. 6

Ὡστόσο, ὁ Dawkins τόσο στὰ παραμῦθια ποὺ δημοσιεύει¹⁰² ὅσο καὶ στὸ σημειωματάριό του¹⁰³ δίνει παράλληλα καὶ τὸν τύπο κ(ι) ποὺ χρησιμοποιεῖ ἢ ὑπόλοιπη ποντιακὴ· αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ δύο τύποι θρίσκονταν πιθανότατα σὲ ἐλεύθερη παραλλαγὴ:

(32)	α.	ουπορώ	Dawkins, «Ὅφικς...», σ. 6
	β.	κι πορώ	Dawkins, «Ὅφικς...», σ. 123

Ἡ ἴδια κατάσταση ἰσχύει καὶ σήμερα στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ὅπως μιλιέται στὴ Νέα Τραπεζούντα Πιερίας, μετὰ τὸν τύπο κ(ι) νὰ ἐνισχύεται λόγω τῆς ἐπαφῆς μετὰ τὴν κοινὴ ποντιακὴ.

102. Dawkins, «Folk tales...».

103. Dawkins, «Ὅφικς...».

β. Τὸ ἐρωτηματικὸ μόριο *μι*

Ἔνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐνδιαφέροντα χαρακτηριστικὰ τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς εἶναι ὅτι οἱ ἐρωτήσεις ὀλικῆς ἀγνοίας σχηματίζονται μὲ τὴν προσθήκη τοῦ ἐρωτηματικοῦ μορίου *μι*:

- (33) α. εφάιξες *μι* τα ζα; Dawkins, «Ἔφεις...», σ. 5
 ‘Τάισες τὰ ζῳα;’
 β. αὐτὰ τὰ καρβῶνᾶ οὐκὶ πουλεῖς *μί*; Dawkins, «Παραμῦθια Σουρμένων...», σ. 108-109
 ‘Δὲν πουλᾶς αὐτὰ τὰ κάρβουνα;’

Τὸ μόριο αὐτὸ προσκολλᾶται στὸν ρηματικὸ τύπο ὡς ἐγκλιτικό. Ὄταν τὸ ρῆμα ἔχει ὡς ἀντικείμενο ἕναν ἀδύνατο τύπο ἀντωνυμίας, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὸν ρηματικὸν τύπο, τότε τὸ ἐγκλιτικὸ ἐρωτηματικὸ μόριο ἀκολουθεῖ τὸν ἐγκλιτικὸ ἀντωνυμικὸν τύπο:

- (34) αὐτοὺ τὸ γομάρ’ ἴκι πουλεῖς *μὲ* *μί*; Dawkins, «Παραμῦθια Σουρμένων...», σ. 109, 13
 ‘Δὲν μοῦ πουλᾶς αὐτὸ τὸ γομᾶρι;’

Τὸ ἐρωτηματικὸ μόριο *μι* εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἄμεσης ἐπίδρασης τῆς τουρκικῆς, ἢ ὅποια διαδέτεται τὸ ἴδιο μόριο γιὰ τὴ δήλωση τῶν ἐρωτηματικῶν προτάσεων. Τὸ συγκεκριμένο μόριο στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ περιορίζεται μόνον στὶς ἐρωτήσεις ὀλικῆς ἀγνοίας. Παρόμοια φαινόμενα ἔχουμε σὲ πολλὰ ἀπὸ τὶς ποικιλίες τῆς μικρασιατικῆς ἑλληνικῆς.¹⁰⁴ Μολονότι τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἔχει σταθερὴ κατανομὴ στὶς γραπτὲς πηγὲς τῆς ὀφίτικης ποντιακῆς ὅπως αὐτὴ μιλιόταν στὴν Τουρκία πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, φαίνεται νὰ ἔχει ὑποχωρήσει αἰσθητὰ στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ τῆς Νέας Τραπεζούντας, καθὼς ἐλάχιστοι πλέον ὀμιλητὲς διατηροῦν αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς διαλέκτου. Παραθέτουμε κάποια χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν προφορικῶν δεδομένων ποὺ συλλέχθηκαν στὴν τελευταία ἔρευνα πεδίου:

- (35) α. ἔφαες *μι*; IV_III_165
 β. ἔφαετε *μι*; IV_III_165
 γ. ἔφαες *μι* σήμερα; EV_III_167

104. Βλ. ἐνδεικτικὰ Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor...* γιὰ τὴν καππαδοκικὴ καὶ Ἀναστασιάδης, «Ἡ σύνταξη...» γιὰ τὴν διάλεκτο τῶν Φαράσων.

Αυτή ή υποχώρηση οφείλεται στην έπαφή τής οφίτικης ποντιακής με την κοινή νέα ελληνική.

γ. Απαρεμφατικές δομές

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ή οφίτικη ποντιακή διαθέτει απαρεμφατικούς τύπους, δηλαδή άκλιτους ρηματικούς τύπους οί όποιοι μπορούν να αποτελέσουν τόν πυρήνα μιās πρότασης. Ή κατανομή τού απαρεμφάτου είναι περιορισμένη, πλην όμως σταθερή. Όστόσο, για όλες τες απαρεμφατικές δομές υπάρχει κάποια έναλλακτική δομή με απαρεμφατικό τύπο (ύποτακτική ή όριστική), ό όποιος και έχει υπερισχύσει τελικά. Ή κατανομή τού απαρεμφάτου πού παρουσιάζεται παρακάτω αναφέρεται κυρίως στη μορφή τής οφίτικης ποντιακής όπως αυτή μιλιόταν στόν Πόντο πριν από την άνταλλαγή τών πληθυσμών. Έτσι, τó απαρέμφατο άπαντá:

(α) ως συμπλήρωμα μετά τά ρήματα (έ)θέλω και έπορω, καθώς έπίσης και ύστερα από κάποια άλλα ρήματα τά όποια παίρνουν κανονικά συμπλήρωμα σέ ύποτακτική στην κοινή νέα ελληνική: *έγρικω, άφίνω, δίγω* *ίζν* 'έπιτρέπω', *έντρέπουμε*, *φο(γ)ούμαι, όκνω, βαράουμαι* 'βαριέμαι', *άνασπάλλω, άγαπώ, πολεμώ, μαθάνω, δε^αρμανεύω, λέγω, παρακαλώ, χαζιγλαέφκουμαι* 'έτοιμάζομαι'. Τό απαρέμφατο έμφανίζεται μόνο όταν τó ρήμα τής κύριας πρότασης είναι σέ παρελθοντικό τύπο:

- (36) α. *ύl' eksérune nd' epóresa travodésina ssó choró suna*
Deffner, «Die Infinitive...», σ. 211
- β. *efóetha páine tin níxta ss' óros*
Deffner, «Die Infinitive...», σ. 214
- γ. *ethélese erthé^ane eksádelfo s'?*
Deffner, «Die Infinitive...», σ. 215

Ό περιορισμός αυτός ίσως να σχετίζεται και με τó γεγονός ότι οί προσωπικές καταλήξεις πού φέρει τó απαρέμφατο είναι οί παρελθοντικές.

(β) ως τελική πρόταση έπεται από κάποια συγκεκριμένα ρήματα, όπως τά *έρχομε, πάγω, άνηθαίνω, κατθαίνω, κλώσκουμε, δάθαίνω, τρέχω, έφτάνω, στέκω, σκώνω, κείμαι, καθίζω, κλίνω, γουθίεμαι*:

(37) ésteses ton deváte ipínes atona nd' ípa se?

Deffner, «Die Infinitive...», σ. 221

(γ) ως μέρος ενός συντάγματος με τον παρελθοντικό τύπο του έχω:

(38) n'ísete erthéanete ss'emétera, íxame ráiname endáma

Deffner 1878: 208

Τò σύνταγμα αυτό δηλώνει είτε τή δυνητική/ύποθετική τροπικότητα είτε τò αντίθετο του πραγματικού. Στις περιπτώσεις αυτές ή δομή *είχα* + *άπαρέμφατο* άποτελεί επιβίωση μιās αντίστοιχης δομής τής ρωμαϊκής κοινής και τής μεσαιωνικής ελληνικής (1ος αϊ. π.Χ.-15ος αϊ. μ.Χ.) για τήν έκφραση του μέλλοντα και τής δυνητικής. Η δομή βρισκόταν σέ βαθμιαία υποχώρηση πριν τον 10ο αϊώνα μ.Χ. όποτε και υπερίσχυσε τελικά ή δομή με τò *θα* + *άπαρεμφατικό* παρελθοντικό ρηματικό τύπο.¹⁰⁵ Είναι χαρακτηριστικό ότι ή δομή με τò *άπαρέμφατο* στην όφίτικη ποντιακή έχει μιá *έναλλακτική* δομή με τò *νά* + *παρελθοντικό* ρηματικό τύπο, ή όποία είναι αντίστοιχη του συντάγματος *θα* + *παρελθοντικός* ρηματικός τύπος τής κοινής νέας ελληνικής:

(39) n'ísete erthéanete ss'emétera, n'epáiname endáma

Deffner, «Die Infinitive...», σ. 208

(δ) μετά τò σύνδεσμο *πριν* σέ χρονικές προτάσεις που δηλώνουν τò *ύστερόχρονο*:

105. Βλ. ένδεικτικά Brian D. Joseph, *Morphology and Universals in Syntactic Change: Evidence from Medieval and Modern Greek*, Νέα Υόρκη, Garland Publishers, 1978/1990· Geoffrey Horrocks, *Greek: A History of the Language and its Speakers*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Longman, 1997· Panayiotis Pappas / Brian D. Joseph, «The development of the Greek future system: Setting the record straight», στο *Greek Linguistics '99, Proceedings of the 4th International Conference on Greek Linguistics, Nicosia, September 1999*, Θεσσαλονίκη, Studio University Press, 2001, σ. 354-359· Brian D. Joseph / Panayiotis Pappas, «On some recent views concerning the development of the Greek future System», *Byzantine and Modern Greek Studies* 26 (2002), σ. 247-273· Theodore Markopoulos, *The Future in Modern Greek: From Ancient to Medieval*, Όξφόρδη, Oxford University Press, 2009.

- (40) α. πρὶν ἐρθᾶνὲ μὲ Οἰκονομίδης, *Γραμματική...*, σ. 272
 β. πρὶν κοιμεθῆναι μὲ Παπαδόπουλος, *Ὁ ὑπόδουλος...*, σ. 94

(ε) ὡς τύποι προστακτικῆς σὲ κύριες προτάσεις:

- (41) γραφῆναι κ' ἐσὺ (= γράψου καὶ σὺ) Οἰκονομίδης, *Γραμματική...*, σ. 272

Ἡ κατανομὴ τοῦ ἀπαρεμφάτου στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ παραπέμπει στὴν πρῶ-
 ιμη θυζαντινὴ ἑλληνικὴ (4ος-8ος αἰ.), στὴν ὁποία, ἂν καὶ οἱ ἀπαρεμφατικὲς
 δομὲς εἶχαν ὑποχωρήσει σημαντικά, τὸ ἀπαρέμφατο ἐπιβίωνε σὲ διάφο-
 ρα συντάγματα μελλοντικῆς ἀναφορᾶς καὶ ἐπιστημικῆς τροπικότητος καὶ
 σὲ κάποιες ἀπολιθωμένους χρήσεις σὲ ἐξαρτημένες προτάσεις. Εἶναι χα-
 ρακτηριστικὸ ὅτι, ἐνῶ κατὰ κύριο λόγο οἱ δομὲς στὶς ὁποῖες ἐμφανίζεται
 τὸ ἀπαρέμφατο παρουσιάζουν ταυτοπροσωπία ἀνάμεσα στὸ ὑποκείμενο
 τοῦ ἀπαρεμφάτου καὶ τὸ ὑποκείμενο ἢ τὸ ἀντικείμενο τῆς κύριας, δὲν
 ἀποκλείονται καὶ δομὲς ἑτεροπροσωπίας στὶς ὁποῖες τὸ ἀπαρέμφατο ἔχει
 τὸ δικό του ὑποκείμενο:

- (42) ἐκράτεσα τὸν κλέφτε πιάσεινες ἀτὸν
 Παπαδόπουλος, *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ...*, σ. 87

Ἡ παραπάνω κατανομὴ ἀποτελεῖ τὴν πρὶ ἐκτεταμένη καταγραφὴ τῆς
 ἐμφάνισης τοῦ ἀπαρεμφάτου στὴν ὀφίτικη ποντιακὴ ὅπως αὐτὴ παρου-
 σιάζεται ἀπὸ τοὺς Deffner καὶ Οἰκονομίδη.¹⁰⁶ Ὡστόσο, δὲν συμφωνοῦν
 ὅλοι οἱ ἐρευνητὲς μὲ τὴ συγκεκριμένη κατανομή. Ἔτσι, ὁ Οἰκονομίδης¹⁰⁷
 δίνει παραδείγματα γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις, ἀλλὰ περιορίζει τὴν περί-
 πτωση (α) στὰ ρήματα (ἐ)θέλω καὶ ἐπορῶ. Ὁ Mackridge¹⁰⁸ ἀναφέρει μόνον
 τὶς περιπτώσεις (α) καὶ (γ) καὶ περιορίζει περισσότερο τὴν περίπτωση (α)
 στοὺς ἀρνητικούς τύπους τῶν ρημάτων (ἐ)θέλω καὶ ἐπορῶ.¹⁰⁹ Τέλος, ὁ To-

106. Deffner, «Die Infinitive...» Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

107. Οἰκονομίδης, *Γραμματικὴ...*

108. Mackridge, «Pontic...» τοῦ ἴδιου, «The Greek spoken...».

109. Γιὰ μιὰ προσπάθεια συσχετισμοῦ τοῦ ἀπαρεμφάτου τῆς ποντιακῆς μὲ
 ἀντίστοιχες δομὲς τῆς κατωϊταλικῆς ἑλληνικῆς, βλ. Ioanna Sitaridou, «Infinitives
 with subjects in Greek and southern Italian dialects: A sprachbund effect», στὸ
 Delia Bentley / Adam Ledgeway (ἐπιμ.), *Sui dialetti italomozanti: Saggi in onore di
 Nigel B. Vincent, The Italianist 27, Special supplement 1, 2007, σ. 220-241.*

μπαϊθής¹¹⁰ ισχυρίζεται ότι δεν υπάρχει απαρέμφατο στην ποντιακή, αλλά είναι εμφανές ότι αναφέρεται στη μορφή της κοινής ποντιακής όπως αυτή μιλιέται σήμερα στην Ελλάδα. Τα δεδομένα μας από τη μορφή της δι-αλέκτου, όπως μιλιέται σήμερα στη Νέα Τραπεζούντα, δείχνουν ότι το απαρέμφατο έχει εκλείψει και έχει αντικατασταθεί από τις αντίστοιχες εναλλακτικές δομές που έχουν περιγραφεί παραπάνω.

δ. Αδύνατοι τύποι προσωπικής άνωνομίας

Στην όφικτη ποντιακή, όπως άλλωστε και γενικότερα στην ποντιακή, οι αδύνατοι τύποι της προσωπικής άνωνομίας είναι υποχρεωτικά έγκλιτικοί, δηλαδή προσκολλώνται υποχρεωτικά στο τέλος του ρήματος:

- (43) α. για τ' εκείνο κι έγκρισεσ άτα
Mackridge, «Unpublished Pontic...», σ. 120, 30
- β. και τὸ παιδί έκόντεψε νά γυνακίζ' .
Mackridge, «Unpublished Pontic...», σ. 121, 29-30
- γ. τῶαί έφαεν άτα ή ποθίκα
Παρχαρίδης, «Ποντικά Παραμύθια», σ. 84, 18
- δ. τῶαί πὲ νά θρίσκω σε;
Παρχαρίδης, «Ποντικά Παραμύθια», σ. 84, 22-23
- ε. έλα άψησο με
Παρχαρίδης, «Ποντικά Παραμύθια», σ. 84, 21
- στ. έγὼ νά παίρω σε γυναίκα, έσὺ νά παίρησ με μι;
Dawkins, «Παραμύθια Σουρμένων...», σ. 107, 29-30
- ζ. Νά λὲς με ποῖος έίπε σ' ά.
Dawkins, «Παραμύθια Σουρμένων...», σ. 107, 14-15

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ διαφοροποιεῖ τὴν ποντιακὴ ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπὴ ἑλληνικὴ, ὅπου ἡ δέσση τοῦ κλιτικοῦ ξεαρτᾶται ἀπὸ τὸν τύπο του καὶ ἀπὸ τὴ δομῆ.¹¹¹

110. Tombaidis, «L'infinitif...»· Τομπαϊθής, «Πάλι γιὰ τὸ απαρέμφατο...».

111. Γιὰ τὴν τυπολογία τῶν κλιτικῶν ἀνωνομιῶν τῆς ἑλληνικῆς, βλ. Anthi Revithiadou, «Prosodic filters on syntax: An interface account of second position clitics», *Lingua* 116 (2006), σ. 79-111· τῆς ἴδιας, «A cross-dialectal study of cliticization in Greek», *Lingua* 118 (2008), σ. 1393-1415· καὶ Anthi Revithiadou / Vassilios Spyropoulos, «A typology of Greek clitics with special reference to their diachronic development», 2007, ἔργασια ἀναρτημένη στὸν ἰστότοπο: <http://www.revithiadou>.

Οί προσωπικές άνωθυμίες τής όφίτικης ποντιακής τής Νέας Τραπεζούνας έχουν μελετηθεί διεξοδικά από την Τηλιοπούλου¹¹² ώς προς τή σύνταξη καί τή φωνολογία τους. Ή πιό ένδιαφέρουσα άνακάλυψη τής Ξρευνας τής ήταν ότι στη συγκεκριμένη διαλεκτική ποικιλία έχουν παρεισφρήσει δομές από την κοινή νέα έλληνική, καθώς στους όμιλητές τής δεύτερης γενιάς εμφανίζονται δομές με άδύνατους τύπους να προηγούνται των ρηματικών τύπων:¹¹³

(44)	α.	ts afisane	‘τούς αφήσανε’
	β.	se citáz	‘σέ κοιτάζει’

Ή μελέτη των μορφοσυντακτικών καί προσωδιακών χαρακτηριστικών των δύο δομών άποκάλυψε ότι ή δομή τής κοινής νέας έλληνικής έχει ύπεισέλθει στο σύστημα τής όφίτικης ποντιακής καί έχει άρχισει να άφομοιώνεται, καθώς ύπακούει σε συγκεκριμένους κανόνες του συστήματος, διατηρώντας, ώστόσο, κάποια από τα δικά της δομικά σχήματα.¹¹⁴

gr/publications.html· Anthi Revithiadou / Vassilios Spyropoulos, «Greek object clitic pronouns: A typological survey of their grammatical properties», *STUF – Language Typology and Universals* 61 (2008), σ. 39-53. Βλ. επίσης Cleo Condoravdi / Paul Kiparsky, «Clitics and clause structure», *Journal of Greek Linguistics* 2 (2001), σ. 1-40· των ίδιων, «Clitics and clause structure: The Late Medieval Greek system», *Journal of Greek Linguistics* 5 (2004), σ. 159-183· καί Panayiotis Pappas, «Medieval Greek weak object pronouns and analogical change: A response to Condoravdi and Kiparsky (2001)», *Journal of Greek Linguistics* 5 (2004), σ. 127-158· Panayiotis Pappas, «Pronominal clitics in Greek», Ms., Simon Fraser University, 2005.

112. Τηλιοπούλου, «Παράλληλες γραμματικές...».

113. Παράδειγμα από την Τηλιοπούλου, στο ίδιο, σ. 210.

114. Για περισσότερα, βλ. στο ίδιο.

Χειρόγραφος τοπογραφικός χάρτης της περιοχής του Όφι του Κωνσταντίνου Αλαχιζήδη του Χρήστου με βάση το χειρόγραφο του Παπα-Γιώργη Παπαδόπουλου (1997).
 Αρχείο Μορφωτικού Ποντιακού Συλλόγου Νέας Τραπεζούντας Πιερίας «Αλέξανδρος Ύψηλάντης».

Συμπεράσματα

Στή μελέτη που προηγήθηκε έπιχειρήθηκε μιὰ πρώτη έρευνα τής γλωσσικής ταυτότητας, αλλά και τών ιδιαίτερων φωνολογικών, μορφολογικών και συντακτικών χαρακτηριστικών τής οφίτικης ποντιακής, τόσο στην παλαιότερη όσο, και κυρίως, στη σημερινή μορφή της, όπως δηλαδή μιλιέται στο χωριό τής Νέας Τραπεζούντας Πιερίας. Στο πλαίσιο αυτό, ή έρευνα αναζήτησε συστηματικά στοιχεία σχετικά με τή διάλεκτο τόσο σε πρωτογενές δημοσιευμένο, αλλά και άδημοσίευτο άρχαιακό ύλικό. Με αυτόν τόν τρόπο έγινε δυνατή ή ανάδειξη και ή προβολή πολύτιμου ύλικού που παρέμενε έως τώρα άναξιοποίητο. Έπίσης, δόθηκε ή εύκαιρία να συγκροτηθεί μέσα από έρευνα πεδίου ένα πολύτιμο ήχητικό άρχαιο τής διαλέκτου τó όποιο ήρθε να συμπληρώσει και να εμπλουτίσει παλαιότερες αντίστοιχες καταγραφές. Όλα τά στοιχεία που προέκυψαν τόσο από τίς γραπτές όσο και από τίς προφορικές πηγές συγκεντρώθηκαν και ταξινομήθηκαν συστηματικά με σκοπό τή διαμόρφωση μιās βάσης δεδομένων, ή όποια θα λειτουργεί ως σημείο αναφοράς και θα προσφέρει σημαντικές πληροφορίες, χρήσιμες σε όποιαδήποτε μελλοντική εξέταση τής διαλέκτου ή όποια θα έχει ως βασικό στόχο τή συγγραφή μιās πλήρους και συστηματικής γραμματικής τής περιγραφής.

Έξιου σημαντικό αποτέλεσμα τής έρευνητικής προσπάθειας είναι άναμφισβήτητα και ή δημιουργία τών προϋποθέσεων για τήν ένταξη τής διαλέκτου σε προγράμματα και δράσεις γλωσσικής άναβίωσης (language revitalization) με σκοπό τή διάσωση έπαπειλούμενων γλωσσικών ποικιλιών ή ποικιλιών που βρίσκονται σε καθεστώς εξαφάνισης, όπως ή οφίτικη ποντιακή στην παλαιότερη μορφή της. Κάτι τέτοιο είναι έφικτό άρχικά μέσω τής δημιουργίας δικτύων νέων χρηστών και νέων χρήσεων τής γλώσσας άρχικά στο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον (μεταβίβαση μεταξύ γενεών, intergenerational transmission) και στη συνέχεια σε ύψηλότερα επίπεδα (π.χ. Έκπαίδευση, ΜΜΕ, Διοίκηση κ.ά.).

Ευχαριστίες

Ἡ παρούσα ἐργασία διεκεπεραιώθηκε στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος «Μελέτες 2009» τοῦ Κοινωφελοῦς Ἰδρύματος Ἰωάννη Σ. Λάτση, τὸ προσωπικὸ καὶ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ ὁποίου εὐχαριστοῦμε θερμὰ γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔδειξαν στὴν ἐρευνητικὴ μας πρόταση. Θὰ θέλαμε ἐπίσης νὰ εὐχαριστήσουμε τὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν καὶ τὸ Κέντρο Ἐρεύνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καί, ἰδιαίτερα, τὴν κυρία Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου ποὺ μᾶς διέθεσε γιὰ μελέτη τὸ χειρόγραφο τοῦ Ι. Παρχαρίδη. Εὐχαριστοῦμε ἐπίσης τοὺς ἐξωτερικοὺς μας συνεργάτες, Prof. Frans Plank καὶ Dr. Baris Kabak τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κόνσταντ (Γερμανία) γιὰ τὶς ἐμπνευσμένες συζητήσεις ποὺ εἶχαμε σὲ θέματα γλωσσικῆς ἐπαφῆς καὶ τυπολογίας γλωσσῶν. Πολλὲς εὐχαριστίες, ἐπίσης, ὀφείλομε καὶ στὴν Taylor Bodleian Slavonic & Modern Greek Library τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης καὶ ἰδιαίτερα στὶς εὐγενικὲς βιβλιοθηκονόμους τῆς, ποὺ μὲ ὑπομονὴ καὶ προθυμία μᾶς καθοδήγησαν στὴ μελέτη τοῦ ἀρχαικοῦ ὕλικου τοῦ Dawkins. Ἐπίσης θὰ θέλαμε νὰ εὐχαριστήσουμε ὁλόψυχα τὸ διοικητικὸ συμβούλιο καὶ τὰ μέλη τοῦ Πολιτιστικοῦ καὶ Μορφωτικοῦ Συλλόγου «Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης» τῆς Νέας Τραπεζούντας καὶ ἰδιαίτερα τοὺς κυρίους Βασίλη Παραδεισόπουλο, Βασίλη Ἐφραμιδίδη, Βασίλη Ἰωαννίδη, Μιχάλη Παπαργυρόπουλο, Δημοσθένη Σεϊταρίδη, Σταῦρο Σταυριανίδη, Ἀριστείδη Τερζίδη καὶ Βασίλη Τερζίδη γιὰ τὴ φιλοξενία καὶ τὴν ἀμέριστη συμπαράστασή τους σὲ ὅλα τὰ στάδια τῆς ἔρευνάς μας ἀπὸ τὸ 2003 μέχρι σήμερα. Γιὰ τὴ γενναιόδωρη στήριξή του σὲ διάφορα πρακτικὰ ζητήματα καὶ γιὰ τὰ μέσα ποὺ μᾶς διέθεσε, καθὼς καὶ γιὰ τὶς πολῦτιμες συμβουλὲς καὶ τὶς ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις πάνω σὲ θέματα τῆς ἱστορίας τοῦ Ὄφι καὶ τῶν Ὀφιτῶν εὐχαριστοῦμε τὸν κύριο Ἰωάννη Μεγαλόπουλο. Τέλος, ἓνα μεγάλο εὐχαριστῶ ἀνήκει δικαιωματικὰ στοὺς πληροφορητὲς καὶ τὶς πληροφορητρίες μας, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλους τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ, χωρὶς τὴ συνδρομὴ τῶν ὁποίων αὐτὴ ἡ ἐργασία δὲν θὰ εἶχε πραγματοποιηθεῖ.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ἦσύχ.	Ἦσύχιος	Συντ.	Συντελεσμένο
Κερασ.	Κερασούντα	Τραπ.	Τραπεζούντα
Κρ.	Κρόμη	Τουρκ.	Τουρκικὴ
Ὁφ.	Ὁφισ	Χαλδ.	Χαλδίδια
Σαράχ.	Σαράχο		